

RUPERTI CHRONICON SANCTI LAURENTII LEODIENSIS.

(Edidit W. Wattenbach Ph. D. apud PERTZ *Monum. Germ. hist. Script. t. VIII, p. 261.*)

Rupertus (59) S. Heriberti Tuitiensis abbas, qui, ineunte sæc. XII, litteras sacras magna scriptorum mole ditavit, prodiit e Leodiensi S. Laurentii monasterio, ex disciplina abbatis Berengeri. Ubi cum a puerulo educatus esset, ut refert Reinerus in Vita ejus (60), « uno libello statum nostræ prosecutus est Ecclesiæ, videlicet a quibus exstructa sit, quæ bona vel quæ mala de manu Domini ab Evraclio Leodiensium episcopo usque ad Obertum susceperit. » Postea presbyter factus plurima scripsit, et Cunoni abbati Sigebergensi a Berengero commendatus, postremo per Fridericum archiepiscopum monasterio Tuitiensi præfectus est (61), ubi iv Non. Mart. an. 1135 obiit (62).

Hæc de vita viri sufficiant; opera ejus theologica hic non attingimus, de vita Heriberti quam post Lambertum ornatus scripsit, vid. Mon. SS. iv, 740. Sed dum illorum operum plurimi codices inveniuntur, editiones non paucæ, historiæ S. Laurentii vestigia tantum manserunt in recentiori hujus loci historia, exeunte sæculo xv, scripta per Adrianum de Veteri busco S. Laurentii monachum, quam dnumviri, optime de litteris nostris meriti, Edm. Martene et Urs. Durand, ediderunt in Coll. ampl. IV, 1034-1164. Codex quo usi sunt periit, neque satis accurate in præfatione descriptus est. Loquuntur enim de cod. sæc. XII; de continuatione nihil dicunt, et ipse codex antiquior in fine mancus esse videtur, sed Adrianus statim pergit, atque etiam prioribus jam notas aliquas adjecit. Itaque Adrianus codicem illum vel descripsit, vel ipsum antiquum exemplar volumini suo præfixit, quod magis credo. In hoc continebatur opus cujusdam de gestis episcoporum Leodiensium, in quinque libros divisum, quorum tres priores erasi erant, locumque cesserant Bernardi operi in Cantica. Adrianus ipse cap. 4 observavit, ea quæ ibi de fundatione monasterii Sancti Laurentii narrantur, ex scriptis Ruperti de verbo ad verbum sumpta esse, aliqua tamen abbreviata. Sed quæ præterea de gestis episcoporum ibi invenimus, neque a Ruperti opere ubique secerni poterant, nec pretio carent. Itaque ea hic servavi, eis tantum exceptis quæ auctor ex Sigeberto exscripsit, passim adjiciens ea omnia vel tempore, vel consilio et auxilio episcoporum Leodiensium acta esse.

Ea igitur notis tantum breviter indicavi, sed quæ fusius narrata famam popularem referunt, ea sive Rupertus, seu alter quidam scripserit, servanda duxi, cum prima hic vestigia habeamus fabularum, quas postea adultas, ut ita dicam, Joannes Ultramosanus tradidit. Hæc operis portio finitur cap. 36, pergit Adrianus qui, p. 1078, observat e Ruperti libro « præscripta pro majori parte excerpta » esse. Quæ præterea adjecit, facile noscuntur; sumpta sunt e Reineri Vita Reginardi et libro De gestis abbatum, ex Ægidio De Aurea valle, e Rodulfi Gestis abbatum Trudonensium, et libro Chartarum S. Laurentii. Itaque his omissis opus Ruperti restituere conatus sum, neque multa nobis periisse arbitror. Habemus historiam fundationis fabulis mistam, et post brevem casuum monasterii expositionem satis accuratam narrationem de persecutionibus quas per Wolbodonem et Obertum sustinuerunt, usque ad restitutionem Berengeri abbatis an. 1095. In priori parte Anselmi Gestis epp. Leod. et Sigeberti chronico usus est, ita tamen ut in Verbis multa, in rebus nonnulla mutaret, etiam Vitam S. Lambertii auctore Godescalco (63) et Ludowici senioris relationem de adventu reliquiarum S. Laurentii (64) habuit; postremorum ipse testis fuit. Eodem adhuc sæculo auctor chronici S. Huberti Ruperti opere usus est, deinde Reinerus ad Vitas Evracli (65), Wolbodonis (66), Reginardi (67) scribendas sæc. XIII. Ægidius Aureæ vallis monachus in Gestis epp. Leodiensium quæ Chapeavillius edidit (68). Et hic et fortasse

NOTÆ.

(59) ita plerumque scribitur; Reinerus Robertum A vocat, cod. ap. B. Pez, Thes. I, p. xxxix, Ruodper-

(60) Libro I De gestis abbatum, sive De claris monasterii sui scriptoribus, ed. in Pezii Thes. IV, 3, 20; qui liber ansam dedit opinioni Reinerum Historiam S. Laurentii edidisse, quæ omnino falsa est.

(61) Rodulfi Gesta abb. Trudon., lib. xi.

(62) Teste epitaphio in cod. S. Laurentii servato; in alio cod. an. 1127 mortuus dicitur, v. (Martene et Durand) *Voyage littéraire*, p. 187; Adrianus in Martene et Durand, Coll. IV, 1083, circa an. 1113 abbatem factum, an. 1128 mortuum esse refert. Anno 1128 chartæ Frederici archiep. Col. subscripsit, ap. Chapeavill. II, p. 8. Causas cur locum mutaverit ipse commemorat in epistola libris De Trinitate præmissa, scripta ad Cunonem abbatem a. 1117: « Proinde actum est, credo, per providentiam Dei... ut in notitiam veniret tuæ charitatis et fidei, utque postmodum migraturus ab hoc sæculo pater meus,

A vir vitæ venerabilis et sapientiæ memorabilis, Berengarius abbas Sancti Laurentii in Publico monte Leodii tuæ committeret fidei tanquam pupillum tutor. Solus enim is qui nunc successit ei, vir fidelis et prudens Heribrandus, qui et ipse litterarum peritus pueritiæ meæ magister existit, illuc usque non posset mihi patrocinari, quo, sicut scis, invidia pervenerat nominis mei. » Heribrandus sedit 1115-1130.

(63) C. 5.

(64) C. 35.

(65) Pez Thes. IV, 3, 155.

(66) Acta SS. Maii II, 857. Mabillon, Acta SS. Sæc. vi, 1, 176.

(67) Pez Thes. IV, 3, 167.

(68) Hic tamen magis usus est Reineri operibus, et in Gestis Otberti nec nostro nec Chron. S. Huberti multum usus est, quia episcoporum laudi studens ea omisit quæ ab adversariis contra eos prolata invenit.

Reinerus codice nostro usi esse videntur, cum ea quoque receperint, quæ pro interpolatis habenda sunt, nisi omnia Ruperto tribuere volumus. Reinerum autem nostro usum esse, non ab interpolatore exscriptam, et color orationis indicat, et cap. 17, 24, quæ apud eum cum Anselmi verbis composita sunt. In verbis scribendis usum sæculi ab editoribus oblitteratum restitui; capitum distinctionem addidi.

CHRONICON S. LAURENTII LEODIENSIS.

379 1. (ANSELM. c. 24). Baldrico primo hujus nominis episcopo mortuo (an. 959), Evraclus loci illius qui Bonna dicitur præpositus, ad episcopalem cathedram est assumptus. De quo, quia in hac Leodii civitate tantam sibi memoriam acquisivit, ea quæ alibi scripta repperi, silentio præterire nolui. Omnibus scholarum studiis ita perfecte eruditus extitit, ut suis temporibus par ei nullatenus inveniri potuerit. Unde Ottoni imperatori ac Brunoni archiepiscopo Coloniensi ita carus fuisse perhibetur, ut nulla rerum majorum exercerent negotia, nisi in illius præsentia, nisi ejus essent consilio astipulata. Totam Leodiensem ecclesiam, imo totam provinciam, nullis hactenus studiis illustratam, ad studium coaptavit, scholas constituit, peritos quaquaversum clericos collegit, eosque magistros instituens sua ope liberaliter pavit. Ipse quoque frequenter illis intererat, ac perfectioribus **380** divinam facundissime paginam lectitabat. Si quando autem pro re communi longius iret, non deerant quibuscum in itinere de Scripturis tractaret.

2. (ANSELM. c. 24.) Quodam ergo tempore invitatus ab imperatore, pro regni negotiis Calabriam venit; ubi dum esset, mediante die meridie eclipsis solis subito facta est, cunctisque stupentibus ac nimio terrore solo cadentibus, timor et tremor erat omnibus (an. 968 Dec. 22). Verum episcopus præ cunctis solus stabat imperterritus, utpote de naturali plenilunio soli subjecto id accidisse non ignarus; accessit suis, ut surgerent imperavit, quidnam hoc esset edocuit, cum subito cæli facies, ut era ante, clarissima rediit ¹.

3. Porro de humilitate et patientia præsulis

A Evracli supersedemus plurima narrare, cum nulli unquam malum pro malo, vel maledictum reddiderit pro maledicto. Nam cum multi sanctitati ejus inviderent atque detraberent, quia nichil caret invidia nisi miseria: ipse tamen per acceptam injuriam nunquam talia fecit. Nam eum cives Leodienses multa cum injuria quadam die affecissent, promptuarium ejus vi irrupissent, vinumque omne effundissent, quamvis multorum adjutorio rem graviter ulcisci potuisset, maluit illis donare quam suam injuriam vindicare.

B 4. Quia ² ergo hoc in loco (69) ecclesia nostra, ecclesia beati Laurentii martyris, sub ejus patrocinio fidei ego indignus qui hoc edidi opusculum dego, cœpta est ædificari; utile arbitror scribere, quibus auctoribus exstructa **381-2** sit et hactenus steterit hæc ecclesia sancti Laurentii, quæ bona de manu Domini vel quæ mala susceperit in torcularibus, quibus per totum premitur semper ecclesia Dei. Petimus autem omnes qui hoc in loco Deo militant, vel militaturi sunt, quatenus ad cavendas hostis insidias sint vigilantissimi: quia draco ille magnus et rufus, qui in Apocalypsi Johannis, quia mulierem quæ peperit et filium ejus masculum devorare non potuit, adjecit bellum facere cum reliquis de semine ejus, ipse forsitan quia gloriosus martyr caput illius in die certaminis sui multis multo potentius conculcavit, adjecit semper et adjiciet bellum facere nobiscum, qui illi specialiter hoc in loco deservimus. Nam a primis fundamentis hunc locum ne strueretur diu multumque impedivit, exstructumque magna semper ira impugnavit. Sed gratia Dei et beati Laurentii martyris meritis, quantulumcum-

VARIÆ LECTIONES.

¹ Quæ hic sequebantur, ex Sigeberto desumpta, ejicienda existimavi. Evracli persona ubique intrusa est, hoc modo: Prædixit tamen aliquid infortunii propediem eventurum regi cum suis; quod et factum est. Quidam enim etc. Sig. a. 969. — discerperet. Sed consilio præsulis hujus imperator — rex consilio episcopi nostri sedato — mereretur. A. 964. Qui Theodericus — insula. Aliud quoque imperatori infortunium accidit secundum quod episcopus Everalus super eclipsim solis prædixerat suis. Nam dum ipse rex partem etc. Sig. 969. — vindicandum, accepto a prædicto præsule Evraclio consilio, imperator — insurgunt. Sig. 971: Ille autem timens — suasit primogenito suo Johanni — imperavit. Hæc extrinsecus meminere ut pateat omnibus, quantæ vir iste industriæ fuerit, quem sic imperator in consiliis suis ubique magni habuerit. Præterea referendum erit suis diebus in quanto errore sancta ecclesia fuerit, nec tamen suam diœcesim ipso providente quicquam nocuerit. Res acta hujusmodi est. Sig. 963: Collecto — exordinatur. Nunc ergo ad superiora redeamus. ² In ms. codice hanc margini observationem apposuit Adrianus de Veteribusco: « Illic incipit narrare foundationem hujus monasterii. Nota tamen quod quidquid hic habetur de foundatione hujus monasterii, sumtum est ex scriptis domini Roberti de verbo ad verbum. In aliquibus tamen dicta ejus abbreviavit auctor. » Ergo Ruperti opus, quod modo non reperitur, ejusque compendium penes se habebat Adrianus. Alias qui potuisset id ferre judicium? Vellem nobis indicasset abbreviatoris Ruperti nomen. MART.

NOTÆ.

(69) In Publico monte, quo Everaclus domum episcopi transtulerat, teste dipl. in Mart. et Dur.

Coll. ampl. VII, 55. Quamquam superiora ex Ruperti opere sumpta esse dubito.

que flumen de ore suo emiserit, terra absorbebit, et mulier, id est ecclesia, quam insequitur, a flumine oris ejus non trahetur.

VICTORINUS. Vellem apertius et morosius exponeres quidnam sit quod dicitur, quia: *Adjuvit terra mulierem, et aperuit terra os suum, et absorbit flumen quod misit draco de ore suo (Apoc. xii, 16).*

JOHANNES. Tunc utique quando illud formosissimum in Nicæa concilium fervor christiani principis Constantini excitavit, et³ publicis asinis atque mulis et curracibus equis episcopos et qui cum eis erant ad synodum venire præcipiens: tunc, inquam, adjuvit terra mulierem, quia pæne de tota terra, de toto orbe terrarum convenientes⁴ viri illustres ex omnibus gentibus, viri religiosi, viri famosi, disputare scientes, omni elocutionis arte exercitati, ad defendendam catholicæ veritatis ecclesiam, in qua a facie serpentis, id est, ita ut non timeat serpentem, per tempus et tempora et dimidium temporis, id est tribus annis et dimidio, quanto tempore antichristus persecutione sua mundum vexabit: atque idcirco recte per hunc terminum intelligitur tempus quo persecutionem patitur ecclesia, pro eo quod in Christo pie vivit.

VICTORINUS. Jam nunc ad id quod intermiseras redeundum est, quia plane quæstioni meæ satisfactum est.

E. JOHANNES. Postquam (70) igitur memoratus episcopus Evraclus sancti Pauli sanctique Martini in hac civitate construxit et copiose ditavit monasteria, jam emeritus senior, jam termino vitæ suæ proximo, iterum reffloruit ut et beato Laurentio devotionem suam afferret, imo per ipsum Deo, cui Laurentius sacrificium mundum in odorem suavitatis oblatus est. Itaque in honore ipsius cultor Trinitatis tertii hoc in loco fundamenta jecit monasterii. Fuerat autem locus ipse infamis, scilicet latronum suspendio et malignorum hominum cæde pollutus; sed forte sapienti viro tanto ad hoc opus fuit aptior, quanto Calvariae illi, in qua Dominus noster sanctus sanctorum crucifixus est, videbatur similior. Refert etiam non vana vetustas hunc locum illum fuisse, ubi interfectores sancti Lamberti, cum peracto scelere redirent, dignissima sibi diviserunt spolia, mortem scilicet mutuis sibimet vulneribus inferentes, suasque tam animas quam corpora diabolo, cui militaverant, debita cum rabie sacrificantes (71). Sed quis nisi non sapiens⁵, situ loci et oportunitate oblata, talia reformidaret;

A cum Dominus Jesus, ut jam dictum est, in opprobrio Calvariae verum ipse templum et templi Deus penderit⁶; nosque omnes, quondam vasa iræ, forti armato per fortiorem Christum direpta facti sumus templa Dei. Itaque quia secundum jus belli licet a victo tolli quicquid victori placuerit, hic quoque in abundantia peccati ut superabundaret gratia, ecclesia Dei fundata est et signa victoris sunt fixa. Cœpto itaque opere, mox ut aliquantulum a fundamento surrexerent parietes, memorabilis episcopus quasi sponsus voti festinus qui puellam necdum nubilem longe ante subarrat, quibusdam prædiis, quæ adhuc possidemus, nascentem ecclesiam quasi prima dote ditavit; nondum majus altare, quod erat beati Laurentii, sed interim juxta hoc minus dedicans in honorem beati Sixti papæ et martyris (72). Nec multo post gaudium hujus desponsionis tristitia, prohi dolor! operuit, per mortem venerandi episcopi, domino vineæ vocante operarium suum ad recipiendum æternæ vitæ denarium (an. 971, Oct. 27).

6. Relicta est ergo imperfecta ecclesia dotata quidem tenuiter, sed ut dictum est imperfecta, inornata, nullorum solatio filiorum. Dum ergo vir Domini Evraclus suum adesse exitum molestia corporis ingravescente cognosceret, monumentum sibi fieri præcepit in ecclesia beati Pauli apostoli: sed eo die⁷ quo defungi debuerat, beatus Paulus ei per visum astitit, nec suæ esse voluntatis ut quisquam in sua ecclesia, quamlibet justus et sanctus, jaceret indicavit (73). Juberet ergo sepulcrum claudi, et ipse illi aperiret cœlestis januam regni. His visis amicos suos vocari jussit, et quod ei ostensum erat revelavit. Consentientibus illis, in ecclesia beati Martini sepeliri se jussit. Quod et factum est ad laudem et gloriam Christi Jesu. Amen.

7. Illo itaque defuncto, vir sanctæ memoriæ Nothgerus in episcopatu successit. Hic in capite hujus civitatis, sicut hactenus cernitur, diadema splendide fabricavit, ecclesiam scilicet sancti Lamberti a fundamento renovans cum domo episcopali; urbem muro cinxit, et in insula domum sancti Johannis evangelistæ et dilecti Domini, necnon et sanctæ Crucis devotissime construxit. O beatam rem publicam, si episcopi moderni in quantum illis pecunia affluit, studium haberent hujusmodi! At ipsi juxta illud dictum sapientis: *Transi hospes et orna mensam (Eccli. xxix, 33)*, nunc interim dum

VARIAE LECTIONES.

³ et delendum videtur. ⁴ vel conveniebant legendum est, vel verbum supplendum, sed plura hic corrupta esse videntur. ⁵ n. recte s. *Ægid.* ⁶ ita pro penderet *Ægid.* ⁷ eo forte d. *Ægid.*

NOTÆ.

(70) Cap. 5 et 6 exscripsit *Ægidius De Aurea valle* ap. Chapeavill. I, p. 198; excerpit Reinerus in *Vita Evracli*, c. 6.

(71) Vide *Godescalci*, V. Lamb. c. 13.

(72) Tertio Nonas Septembris. MART.

(73) Tenuit in hunc diem, ait *Fisendus lib. VI Hist. Leod.*, n. 39, apostoli præcepto. Nullus æde tota tumulus est. Humo conduntur canonici, vel in adjacentibus sacris porticibus, vel in sacrariis ad utrumque templi latus positus. MART.

vivunt ornant mensam, quia laudem altaris extendunt, postmodum vero, quasi de transitu hospitis, sic de eorum vita et morte silebitur.

8. Curabat (74) autem venerabilis sacerdos Nothgerus non solum de presentibus, ut fieret pax tantum in diebus suis: verum etiam de futuris summa illi cura erat, ne sub se adolesceret, quod postmodum illis in laqueum esset. Enim vero Caput Mundi nobile castrum, sic nominatum eo quod ante Carolam Magnum sedes regni, quam ille Aquis transtulit, ibi esset; quod non tantum presentibus quantum futuris nociturum praevidebat, ingenti calliditate et industria captum subvertit. Sanctorum reliquias, quae in tribus erant ecclesiis super ipsum montis verticem fundatis, intulit monasteriis a se recenter constructis. Unde quantum nostrae civitati commodum intulerit, praesentes sentiunt et futuri, cum illo quotidie castello Legiae nimium contiguo militares ac praedones irrumperent, ac caede et rapina omnia turbarent⁸. Erat autem adeo forte et inaccessible, ut illo potiendi spem nullam haberet, omne prorsus humanae⁹ auxilium nisi subveniret. Vocatis ergo archidiaconibus et quibusdam in quibus maxime confidebat, consilium suum aperit, rogat ut armati sub cappis se sequerentur, utque parati essent animoque forti obtestatur. Erat autem ante dominicum pascha quinta feria, quando poenitentes suscipiuntur sacrumque benedicuntur chrismata. Mandat ergo episcopus his qui in praedicto castello erant, ut sibi aperiant, eo quod sacrum diei officium ibi eadem die celebrare vellet. Illi nichil suspecti tali die talique occasione, claustra aperiunt, pontificemque cum suis benigne suscipiunt. Qui introgressi cappas quibus oblecti erant projiciunt, omnesque quos ibi invenerant eliminant et extrudunt. Ita episcopus, quod diu multumque desideraverat, castello potitus, omnem munitionem destruxit, nec ab illo die hostibus ibi refugium esse vel munimen potuit.

9. Aliud etiam quod egit referam exemplum, unde civitati suae, immo omnibus nobis, valde consuluit (75). Erat locus in medio civitatis altus et eminentis¹⁰, quem ita natura tunc temporis munierat, ut ex alterutra parte videretur inaccessibleis. Eum vir quidam nobilis et potens viribus, sed ingenio

ma'lo praevoque, secus illum transiens concupivit, quia credebat se dominum fore civitatis, si illo potitus esset, et super eum munitionem praeparasset. Quid multa? versuta calliditate cum a rege obtinisset, episcopum aggreditur, praedictum locum sibi ab imperatore concessum ut et ipse non contradiceret deprecatur, dicens se munimen civitatis et ecclesiarum fore, si aliquam ibi aptasset munitionem. Intellexit episcopus, utpote vir altioris ingenii et prudentiae, quos ille machinabatur dolos, sed qua illi obviaret ratione custos bonus de nocte sollicitus erat. Timebat utrimque periculum; si fieri concederet, **383** totius civitatis ruinam cogitabat; si contradiceret quod illi ab imperatore concessum erat, tanti viri offensam qua bonis exterioribus nociturus erat, metuebat. Tractato igitur prudenti consilio, tamquam occupatus distulit, et diem longiorem qua petita illi concederet statuit. Recessit barbarus quasi jam securus. Episcopus autem vocato archidiacono atque praeposito majoris ecclesiae nomine Roberto, rem ut audierat exponit, monet atque hortatur, ut quasi se ignorante jaciat fundamentum ecclesiae, se praebiturum necessaria quaeque. Paruit ille libenter ac citius, quia et ipse jam mente conceperat aliquid Deo offerre, unde in memoria aeterna cum justis justus mereretur esse. Fundamenta jact, ecclesiam constituit, altare componit in honorem sanctae et victoriosissimae Crucis (76). Cum interea die ab episcopo sibi concessa barbarus rediit, se fraudatum agnovit, mille convicia in pontificem sanctum tamquam bellua frendens conjecit. Praesul vero quasi nescius unde sic increparetur, rem omnino dissimulat, quare tot ab illo conviciis afficeretur patientissime rogat. Ille nimia succensus ira: *Vere, inquit, de pessima gente Alemannorum, qui semper infidi et instabiles mente fuerunt, te esse manifestum est, degenerare non potes. Quare locum non solum a te, verum etiam a rege michi concessum, me absente aedificari fecisti? Injuriam meam ruina vindicabo* (77). Ad haec episcopus, a quo id factum sit tamquam ignarus requirens, praepositum accersiri jubet. Quem, ut saevientis barbari insaniam mitigaret, graviter increpans, quare id praesumpsisset, cujusve jussu id concepisset, coram illo durius requirebat.

VARIAE LECTIONES.

⁸ *Quae hic sequebantur tanquam aliena ejeci, scil. Quod qua industria peregerit, quam turbata res publica fuerit memorabo. Otto imp. etc. Sigeb. 981-983, 992: Interea Remis — viget R. 1001: Otto — 1003: facit. Tali ac tanta rei publicae quae sic perturbata erat necessitate vir Domini Nothgerus anxius esse coepit, ne quid mali de praedicto castro posset oriri, vel qualiter illud caperet vel subjiceret sibi.*
⁹ prudentiae vel calliditatis excidisse videtur. ¹⁰ habens turrin fortem addidit Adrianus de Veteribusco. MART.

NOTAE.

(74) Cf. Anselmi c. 25; sed hic jam germina habemus fabularum, quibus procedente tempore haec magis magisque exornata sunt. Plura jam ap. Aegidium p. 201 invenies. Posteriorum commenta e Joanne Ultramosano refert Polain, *Hist. de l'ancien pays de Liège*. 1844, 8. 1, 153.

(75) Haec sive Ruperti sive alterius sint, Anselmi c. 26 referunt quidem, sed auctum. Postea magis

exornata est narratio; v. Polain l. 1. Mone, *Anzeiger* 1836, p. 314.

(76) Ibidem sepultus est Robertus ille in navi illius ecclesiae, 6 Idus Martii, observatque Fisenius VII, 6 ex ecclesiae archivo, ipsum chorepiscopum fuisse. MART.

(77) Cf. Sall. Catil. 31.

Ille contra nichil motus, humiliter respondit, non A presumptione sed devotione hoc egisse : ignorare se quod illi promiserat, opus esse coeptum in veneratione sanctæ Crucis, esse in potestate illius, si destrui oporteret. Cui episcopus : Si, inquit, aliud quid ibidem construxisses, diruendum pro certo scires, et duci nostro fidem servandam ; malo enim mihi successum quam fidem deesse. Sed quia redemptorem nostrum in sua cruce, quam pretioso sanguine suo sanctificavit, offendere non est consilii, perfice quod coepisti. Ita mitigata est sæva principis ira, et ecclesia, ut erat coepta, constructa et perfecta, multaque possessione dotata. (Ans. c. 27.) Alia quoque ecclesia a Nithardo præposito ejus consilio et auxilio est ædificata, ad titulum sancti Dionysii martyris dedicata (78). In qua 20 primum canonicos posuit, B deinde 40 superaddidit ¹¹.

10. Cum (79) ergo Nothgerus tanta fecerit, hunc locum quasi alienum fundamentum negligentius aspexit ; nuditatem tamen ejus omnium oculis patentem, completis tantum et æquatis parietibus, tecto cooperuit. Post hæc Leonem quemdam ex nobilissimis Græcorum episcopum venientem ad se profugum cum suis excepit ; qui bello Calabrico, quod Otto secundus imperator contra Græcos gessit, expulsus fuerat a Græcis, asserentibus quod Romanis Calabriam prodiderit. Et quia necessitatem coacti exilii verterat in voluntatem sanctæ peregrinationis, ut perveniret ad illam quam expectaverunt patres nostri veram terram repromissionis, hic illum sancto in loco sanctoque proposito manere et de ecclesia vivere cum suis instituit, et sancte vivendo hic usque in finem perseveravit, tandemque migrans ad Dominum, in hoc eodem incolatus sui loco ante altare sancti Gereonis corpore quiescit (80). **384** Vir ergo venerabilis Nothgerus 36 annis Leodiensi ecclesiæ præfuit, ac demum in bona senectute defunctus migravit, et in ecclesia sancti Johannis dilecti Jesu, cui se totum corpore et anima impenderat, sepultus requiescit (an. 1008, Apr. 10).

11. (Ans. c. 31.) Quo defuncto, successit episcopus domnus Baldricus vir nobilissimus, omnique morum

honestate præclarus, cujus ut cuncta breviter bona comprehendam, nulla in suo episcopio fuit basilica, quam non aliquo juverit commodo, sive ecclesiarum sive possessionum largitione multimoda. Pandnardum suæ proprietatis allodium beato Lamberto tradidit et ecclesiam unam, unde pauperes ²⁴ quotidiano aluntur stipendio. Tum temporis etiam Gerardus ecclesiæ Cameracensis episcopus cum germano fratre Godefrido Florineuse cœnobium construxit, prædiis ac possessionibus liberaliter dotavit, et sanctæ Mariæ sanctoque Lamberto illud contradidit. Cui cœnobio duas Baldricus episcopus ecclesias addidit, ne quid illic Deo famulantibus deesse videretur. Ipse cum archiepiscopo Coloniensi Heriberto prædictam ecclesiam sanctæ Mariæ sanctique Lambertii a prædecessore suo Nothgero nuper constructam, debita consecratione dedicavit. Ecclesiam quoque S. Bartholomæi apostoli a quodam vita venerabili viro Godescalco majoris ecclesiæ præposito constructam in suburbio cum prædicto archiepiscopo consecravit, et alia multa utilia fecit ¹².

12. Pollebat ¹³ tunc temporis nobilissimus comes Hezelo, qui alio nomine Henricus (81) dicebatur, frater Gozelonis ducis, vir consilio et sapientia clarus, et quod magis prædicare et pie meminisse debemus, beato Laurentio singulariter et unice devotus. Quod qua occasione acciderit, qua necessitate se suaque beato Laurentio tradiderit, non immerito huic addiderim operi. Erant illi duo parvuli miræ pulchritudinis et venustatis, quos tenerrime diligebat, ut heredes patrimonii magnæque possessionis. Factum est ergo sacratissima nocte dominicæ natiuitatis, ut comes una cum uxore sua valde religiosa ecclesiam matutinus adiret, officiumque divinum more solito peraudiret, sacramque dominici corporis et sanguinis communionem perciperet. Pueruli mane surgentes, a ministro domus suæ panem commessuri accipiunt, intrantesque culinam, nullumque reperientes — casu enim cocus exierat — carnem quæ super ignem veribus circumposita assabatur, dominoque reversuro in escam parabatur, tollunt vescunturque. Interim puerili more altercan-

VARIÆ LECTIONES.

¹¹ Rursus Sigeberti lacinias eliminavi, quamvis eodem modo interpolata apud Ægidium p. 206 legantur ; a. 989 : Temporibus ejus siccitas — est. Fertur etiam precibus ejus annonam — omnino. Episcopus vero Nothgerus indicto communi jejunio periculum imminens repulit. 1000 : Terræ — pedibus. Quæ pericula oratione viri Dei sunt annihilata. 998 : Illo tempore — facit. Quam consuetudinem etiam episcopus Christi Nothgerus ad suam diocesim transtulit eamque sollemniter fieri ordinavit. 1006 : Castrum præterea Valentianas — Normannorum. Sed quia idem rex de obsidione redierat inefficax, vocato in auxilium suum prædicto episcopo Nothgero contra dedit. ¹² Sequebatur ex Sigeberto a. 1013 : Castellum in villa — occidit. 1015 : Godefridus — dedit. 1010 : Gens Hungarorum — per orationes hujus episcopi aliorumque sanctorum virorum, qui tunc temporis meritis clarebant, et per Gislen — commendavit. ¹³ P. ut prædiximus t. cod.

NOTÆ.

(78) 4 Idus Martii. MART.

(79) Exscripsit Reinerus, V. Evracli c. 6.

(80) De quo tale cernitur lapidi insculptum esse epitaphium : Conditur hic præsul Græcus Leo qui fuit exsul. Anno M. MART.

(81) Imo Herimannus. Sequentia fabulam sapiunt ; nam filio et filia in tenera ætate mortuis, eum altera

D filia Raginero Montensi Brabantiam tradidit. Sigeberti Auct. Afflig. an. 1005. Filium Gregorium archid. Leod. addit V. Richardi abbatis c. 10, Godefridum et filiam Odiliam Hugo Flaviniacensis. S. Laurentio monasterium juxta Eibam dedicavit, Gesta epp. Camerac. II, 45, et oratorium in cœn. S. Vitoni ; V. Richardi c. 9.

tes, sibi que mutuo irascentes, veribus acutis se invicem cordatenus perfodiunt, et heu prohi dolor! mortui decidunt. Princeps cocorum rediens, puerosque jacentes mortuos offendens, exhorruit, exclamavit, semianimis que cadens, vix demum animum recepit. Quid ageret miser nesciebat; rem tamen occultare volens, ne parentes mortuorum tali nuntio talique infortunio subito desperarent, parvulos ablatos occuluit, et quod actum erat omnino dissimulavit. Peractis officiis, comes cum uxore de ecclesia redeunt, ad escam discumbunt. Comitissa, ut solebat, parvulos præsentari jubet. Responsum est ab illo qui illos absconderat, cum aliis eos pueris spatium longius exisse. Credidit illa, comedit, sed inter edendum quodam naturali et præsgo dolore cordis tacta intrinsecus, jubet quantocius parvulos accersiri, non se comesuram donec adventaverint. Illi qui rem dissimulare et celare volebat, nescius quidnam ageret, comiti causam aperit et ostendit. Qui statim mensis remotis exilivit, super parvulos flevit, suarumque possessionum beatum Laurentium heredem conscripsit. Illius devotio hic operata est, illius consilium aliorum opus est, illius animæ gratia habenda est. Ipse enim velut ille desiderantissimus templi Domini Nehemias, apud plures civitatis hujus episcopos, unum post alium, pro hoc loco interveniens, non ante destitit quin desiderium suum suimet oculi viderent.

13. Primum enim domnum Baldricum frequenti et familiari colloquio repetens, nunc commiseratione loci, nunc amplificatione meritorum beati Laurentii, persuadebat uti ad hanc solitudinem manum suæ liberalitatis extenderet. Tandem obtinuit, et episcopus locum suo adventu lætificavit, ad altare accessit, vota vovit, prædia cum ecclesiis obtulit, et ad ordinandam in integrum ecclesiam animum intendit. Ecce autem Johannes quidam (82) gente Longobardus ordine episcopus, et arte 385 pictor egregius, a Deo ut credimus missus, quia necdum venerat tempus miserendi loci hujus, beatum vero Jacobum fratrem suum jam pius Jesus honorare disposuerat, jam ei ecclesiam in qua a fidelibus suis familiariter et devote ministraretur illi fieri ordinaverat; episcopum familiari devotione adiit, et ab hac sententia sic ejus animum revocavit. Dixit enim non satis illum agere prudenter, quia memoriam sibi non propriam strueret, non suum quippe, sed alienum esse fundamentum, cui superædificare ipse disponderet. Et quia prædecessor ejus Nothgerus sancti Johannis dilecti Domini memoriam præfixerat, nunc ipse Jacobi fratris Domini ecclesiam adjungeret, ut eorum patrocina sicut meritis, sic et vicinitate conjuncta forent. Ad hæc dubitanti, eo quod parvulam hæc jam allocutus fuisset, quomodo quæ semel jam

A dederat, hæc iterum auferret; subdidit ille nichil esse quod impediret, sic enim nec in Deum nec in homines delinqueret. In homines quidem, quia locus ipse tutorem hominem non haberet, qui pro ipso reclamaret; in Deum autem, quia illi vovisset, illi nichilominus ubicumque vota sua redderet. Quid multa? Tandem episcopus approbato consilio, se et sua hinc abstulit, et in insula cœnobium sancti Jacobi fratris Domini, qui et minor Jacobus appellatur, fundavit, abbatem (83) et monachos sanctæque religionis normam, sicut hactenus cernitur, in eo disposuit, ubi et postmodum in corpore quiescit (84), factus particeps benedictionibus, quas ille filius accrescens Joseph promeruit, in quo solo Jacob, licet 12 haberet filios, suam generationem, id est suæ vel paternæ similitudinis pulchritudinem, effudit.

SPECIOSUS. In quo?

JOHANNES. In eo, etc. (*Longiorem dialogum utpote nihil ad rem facientem omisi.*)

14. (Ans. c. 32) Defuncto, ut diximus, episcopo Baldrico (an. 1018, Jul. 29), vir pietate insignis Wolbodo, Sancti Martini Ultrajectensis præpositus, in episcopatum succedit, moribus implevit. Cui quantum debeatur a nobis, non me video idoneis posse consequi verbis. In renumerandis ejus beneficiis jejuna est verborum vicissitudo. Ipse enim pater et tutor noster est, ipse hujus ecclesiæ sancti Laurentii pretiosus lapis est, ipse hujus domus columna et murus est; nec dubium de hac domo posse dici: *Fundamenta ejus in montibus sanctis, quæ super hujus sancti præsulis venerandum corpus fundari meruerit. Sed hæc sequentia dabunt intelligi. Nunc ordinem prosequamur.*

15. (*Ib. c. 53.*) Eum (85) imperator Henricus miro diligens affectu, cum adhuc esset præpositus, secum assumpsit, sibi que arctius astringens, in suo eum palatio retinuit. Sed, ut diximus, Leodiensi ecclesia pastore suo viduata, convenerunt 386 canonici ad imperatorem — adhuc enim non electione, sed dono regis episcopus fiebat — mortem sui pontificis nunciantes, aliumque petentes. Tum vero imperator prædictum Wolbodonem, licet diu multumque renitentem atque amarissime flentem seque indignum vociferantem, eis tradidit; quem ut veluti patrem honorarent, benigne ammonuit; ab illo satagerent diligi, cujus gratiam scirent apud se pro magno ære censi. Illi de tanto præsule hilares multumque lætificati, non enim ejus ignorabant sanctitatem, ingenti cum lætitia rediere Leodium. Civitas omnis applaudit venientibus, episcopo pro sua sanctitate, clericis pro bona legatione.

16. (*Ibid.*) Erat (86) autem idem vir Domini Wolbodo tantæ proceritatis et corpulentæ, ut in multi-

NOTÆ.

(82) Cf. V. Balderici c. 20.

(83) Olbertum Gemblacensem.

(84) In crypta quam in honore sancti Andreæ dedicaverat. Sepulchrum ejus marmoreum cernitur hodie in medio chori ab Ægidio Lambrecht abbate

piæ memoriæ erectum. MART.

(85) Hæc amplificavit Reinerus in Vita Wolbodonis c. 5.

(86) *ibid.* c. 6.

tuine populi devote se circumdantis quisnam esset cunctis appareret, et super omnes scapulo tenus emineret. Verum cum multa ei pro consuetudine esset abstinentia, nichilominus tamen roseus in eo vultus reitebat, imo ut scriptum est: *Lux vultus ejus non cadens in terram amplius radiabat* (Job xxxix, 24), amplius videri honestus erat; sanctis æquandus pueris, quibus regius ille cibus fastidium generabat: nam, cum ei quotidie lautiores cibi, ut tantum decebat pontificem, apponerentur, pauperes ille admitti censebat, quibus appositas præbens delicias officiosissime ministrabat, pane et aqua ipse contentus. Erat enim valde compatiens, et super afflictos adeo pia gestabat viscera, ut plerumque cum nichil aliud haberet, tapetia vel aliam ecclesie suppellectilem pauperibus largiretur, donec a camerario suo redimerentur. Vigiliarum quoque et algoris ita patiens exstitit, ut sæpenumero dormientibus ceteris, discalceatis in ecclesia pedibus pernoctaret. Et sicut de sancto Jacobo juniore legimus (87), quod multis genuflexionibus nervi ejus in modum camelorum obduruerant, sic pedes ejus crebra nuditate et laboris usu callosi erant effecti. Solet enim attestari quidam familiaris ejus, quod inter lavandum pedes illius frigore et glaciale viarum asperitate adustos viderit, quamvis hoc omnes summo conamine, exemplo Domini humani favoris instabilem auram devitans, diu celaverit. Referam unum adhuc sancti hujus exemplum, magnum constantie illius indicium.

47. (Ans. c. 54.) Memoratus (88) imperator Henricus quibusdam sibi familiaribus male credulus, de illo aliquantulum erat suspectus, et ab eo falsa animi suspitione aversus. Quem episcopus placare saltem muneribus volens, quemadmodum Jacob fratrem suum Esau, aliquantulum pecunie illi oblaturus venit ad curiam ejus. Nunciatum est imperatori ingentibus illum cum muneribus adventasse. Dies quo se illi præsentare debuisset indicitur; sed ea nocte supervenientibus omnia distribuit pauperibus, bono consilio malens inde superni regis acquirere gratiam, quam humanum sibi conciliare favorem: *Melius est enim, ait Psalmista, sperare in Domino, quam sperare in principibus* (Psal. cxvii, 9). Crastina die ad imperatorem jam securus sine munere introivit, qui ante cum muneribus ingredi formidabat. Ubinam esset quod attulerat rogitatur. *Superrenerunt, inquit, regis et imperatoris nostri Dei legationi, cui per illos omnia transmissi: non enim illum tibi præponere dubitavi, nec spero quod te illi præponendum asinaveris: es enim in manu ejus, omneque regnum mundi, et cuicumque voluerit dabit illud.* Imperator

brevi revocatus ratione, gratiam illi suam reconciliat, dicens illum vere sanctum, se vero peccatorem et reum: illum debere honorari, qui Deum altissimum imperiali neglecta majestate sic honoraverit; illum in regno suo plurimum valiturum affirmabat, qui regno Dei amicum se et familiarem ostendebat. Ita humanum imperium firmissimum esse, cum illud causa regni Dei minus valeret, cum existimatione illius vilesceret. *Et impendio, inquit, postulo ut humanissimum inceptum religiosa cura non deserat: his enim maxime nutrimentis regnum meum stabilitum erit; non quod verear ne diligentia tua tali laude lentescat, quin potius spero benevolentiam tuam, si quid pleno potest adici, largiorem; quia bonis familiare est studia bona cumulare, quorum gratiam sentiunt non perire.* Ita vir Domini regiam magnificentiam placavit, et Dei omnipotentis gratiam non amisit.

18. Arnulfus comes Grandevadensis (89) contra Fresones dimicans, victus fuga salutem meditatus est; sed præventus ab illis occisusque nequicquam attemptavit. Cujus mortem Theodoricus filius ejus ulcisci aggressus, totam pæne Fresiam igni ferroque omnique nocendi arte populatur (An. 1018). Ad quem debellandum Godefridus dux Lotharingie ab imperatore missus est, et conserto prælio, vox repente, nescitur unde, ab omnibus audita est: *Fugite, fugite, capite, capite.* Cunctis acutum instar locustarum fugientibus, multisque adversariorum hinc inde peremptis, dux ipse Godefridus ab hostibus captivatur. Pro cujus liberatione venerabilis episcopus Wolbodo, eo quod sibi notus esset et carus, transmissus est. Qui tanquam fluminis impetus, qui lætificat civitatem Dei, verba pacis et concordie ubi de conscientia bona et fide non ficta eructuabat, et quasi quædam cœlestis virtus, ab omnibus omnino est reveritus. Quid multa? Prædonibus veniam ab imperatore obtinuit, ducem sanum recepit, pacatis omnibus, bellorum impetus conquievit (An. 1019).

19. Benedictus papa Romanus ab imperatore pro quibusdam regni et ecclesie negotiis invitatus, in Gallias venit; multisque episcoporum ad synodum unde unde confluentibus, multa ibi utilia, multa honesta decreta sunt, quæ omnia hujus nostri Wolbodonis astipulatione fuerunt subnixæ. Imperator enim quamvis archiepiscoporum suorum multa esset auctoritate et scientia suffultus, nichil tamen erat firmum, nichil stabile, nisi illius corroboratum fuisset consilio et sanctitate. Gratusque erat omnibus, non minus his qui venerant cum papa sanctissimo, quam eis qui erant cum rege memorato: fuit enim non solum regalibus peritus institutis, sed in ecclesiasticis quoque perfectus disciplinis. Ordinavit (90) quippe

VARIE LECTIONES.

¹⁸ *verbum ex Anselmi textu servatum, pro quo fortasse, cum Reinerio, solebat legendum erat.*

NOTÆ.

(87) Eusebii hist. Eccl. II, 23.

(88) Ex hoc cap. et Anselmi 54, Reinerus c. 8 Vitæ Wolb. composuit.

(89) Id est, Gaudavensis. Amplificata hæc sunt ex

Sigeberto an. 1018, 1019. Exscripserunt Reinerus c. 11, et Ægidius, p. 247.

(90) Cf. Ægid. p. 250.

in die sancto paschæ et in assumptione Domini die- que pentecostes de singulis ecclesiis clericos cum sollempni processione ad majorem ecclesiam convenire, dulcesque ex ipsis sollempniis cantilenas in medio templi decantare. Multis præterea utilitatibus et honestis ecclesiam consuetudinibus perornavit; nam clericos dominicis sacrisque diebus in lineis candidatos, quod signum constat esse innocentia, ire instituit: in adventu autem et a septuagesima usque in pascha cappis nigris tamquam pœnitentes circumambrari perdocuit (91).

20. Prædictus (92) rex sanctum Coloniensem archiepiscopum Heribertum multis affecerat injuriis, eo quod lanceam et coronam ceteraque regalia non nisi nobilium judicio tradidisset illi, diuque magnæ inter eos fuerunt similitates, diu ecclesia omnis in hoc scandalizata est, multumque attrita et commota. Qua de re vir Domini Wolbodo valde angustatus **387** est, tum quia regi familiarissimus erat, ejusque salutem et honorem diligebat, tum quia archiepiscopus, quem ille offenderat, suus dominus sanctusque homo esse virtutibus etiam manifestis claruerat. Monet ergo secretius imperatorem, ne contra sanctum Domini ulterius iram suam protelaret; justum esse Deoque placitum, ut qui illum sine causa injuriatus fuisset, gratiam ejus cum satisfactione prior ipse repeteret. Memorem eum esse verbi dominici: *Qui tangit vos, tangit pupillam oculi mei* (Zach. II, 8). Melius esset si faciem Domini præveniret, qui injurias servorum suorum graviter vindicaret. Hac ille oratione flexus, Coloniæ venit, in die natalis Domini coram omnibus archiepiscopo satisfacit (an. 1020). Ita pravorum facio, quæ occasione Injuriarum creverat ecclesiamque affligebat, cassata est.

21. (Ans. c. 34). Interea sacerdos Domini multo ante sui exitus diem gravissimo stomachi languore cruciatus est, ut si qua forte contraxisset delicta, infirmitas sanaret diuturna: flagellat enim Dominus omnem filium quem recipit. Cum autem in sollempnitate paschali missarum ex more sacramenta celebrasset, tanta se debilitate sensit confectum, ut suum propediem adesse non dubitaret exitum (an. 1021, Apr. 2, c. 35). Jam res clepera et anceps esse non poterat, quia toto corpore defectum sui sentiebat. Itaque parari sibi stramenta vileque cilicium jubet; his cinere superaspersis, in eis se vere fortunatus senex composuit, cum ecce videt diabolum pone adsidentem. *Quid hic, inquit, adstas, o inimice veritatis? Recede, recede, cruenta bestia; Dominus auxiliator meus, ideo non sum confusus. Nichil periculi est sperantibus in illum. Crede michi, non pravelebis adversum me, nichil in me funesti reperies; licet enim peccaverim, tamen faciem Domini in confessione præoccupavi. Ille me recipiet, ille contra te*

A custos michi ac bellator fortissimus est. Hæc eo dicente, recessit inimicus.

22. Illi (93) autem taliter ægrotanti apparuit beatus Laurentius, et familiariter alloquens: *Quinta, inquit, feria mecum eris. O terque quaterque beatum lilium, quod cum tali rosa plantari meretur in horto sanctorum; non quidem ipsum est rosa, quia non rubet passionis sanguine, sed ex vicinitate rosæ melius complacet in sua confessione et pulchritudine. Accepta ergo tantæ promissionis gratia, clericis et majoribus ecclesiæ gratulabundus enuntiat, illis sibi congredientibus pariter et mœrentibus, quia pius erat gaudere, piusque flere pro tanti viri migratione. Ipse ad diem illum desiderantem præparat animam. Cum ergo gravi dolore cruciaretur diutius in cinere et cilicio recubans, accersito Johanne archidiacono postea præposito ait: *Neminem, carissime fili, ab ingressu isto arceri facias, sed ingrediantur omnes, ut videant miseram Wolbodonem, videant futurum mox vermem et cinerem. Aspiciat grex pastorem suum, sit memor illius extremæ horæ, in qua viderit suum pontificem ultimo agone deficere. Mea saltem pœna sit ei ultimæ diei memoria, facit exemplum, ipsa non facit eloquium. Plus est exemplo docere, quam voce.**

23. Interim (94) vocat abbatem Sancti Remaci Poponem, eique ordinandi hujus monasterii curam committit. Ubi autem venit dies quintæ feriæ qui desiderabatur, expectantem illum jam dissolvi et esse cum Christo non lætificavit desiderii sui effectus. Itaque cor suum tristes inspiciens, culpam in se deprehendit, videlicet quia visionem tantæ dignationis dignis pariter et indignis plus justo lætus innotuit: accitoque Wielando clerico familiari suo et religioso, auctoritateque divini nominis illum astringens: *Video, ait, quid justitia temporum, quid causæ nostræ bonitas, quid cura tua, si tam tibi cordi sum, efficere possit: nam coronam meam perdidit, nisi propitius Jesus misertus fuerit michi. Feria quinta venire debuit, et non venit, quia illum credo exacerbavi, eo quod visionem ejus omnibus incaute prodiderim. Fac ergo vapulare me quod deliqui, ut merear veniam hujus delicti. Hæc dicens, vincetusque ab illo, corpus languore depressum pius pœnitens verberibus subiecit. Itaque feria quinta subsequentis hebdomadæ venit propitius Dominus Jesus; cujus ille imaginem jam in ultimo agone positus offerri sibi jussit, devotus accepit, osculis oris sui diutissime astrinxit, lacrymis rigavit, crine tersit, pio exemplo illius peccatricis de qua dixit Dominus discipulis suis: *Amen, amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit evangelium hoc in toto mundo, dicetur quod hæc fecerit in memoriam ejus* (Matth. XXVI, 13). Igitur dum his intentus omnino esset, inter ipsa dulcissima oscula eum vocante Domino, generosum*

NOTÆ.

(91) Evraelo hoc tribuit Reinerus in Vita ejus, c. 5.

(92) Cf. Sigeb. 1021. Sed Wolbodonis nec ibi nec in Vita Heriberti à Ruperto scripta ulla mentio est.

Notrum secuti sunt Reinerus c. 9. et Ægid. p. 251.

(93) Cf. Reinerum c. 12, qui nostro usus est.

(94) Exscripsit Reinerus, c. 12 13.

illum contemptoremque omnis potentiae spiritum non emisit, sed ejecit (an. 1021, Apr. 21). Itaque anima sancta in gaudium Domini sui recepta, corpus sanctum omni veneratione dignum, in hac ecclesia sancti Laurentii honorifice conditum est. Abbas autem Poppo commissam sibi hujus ecclesiolae curam fideliter executus fuisset, sed Satan qui semper, ut dictum est, huic loco stetit ex adverso, invenit quomodo et per quos adversari posset.

24. Nam (95) Durandus factus episcopus, non secutus est praedecessorem suum, vel alios qui plantaverant vineas, id est ecclesias, devotione sua; sed e contrario tulit, et partim militibus dedit, partim ad mensam episcopii retinuit ea quae beato Laurentio sanctus antecessor suus Wolbodo obtulerat. Nam quia necdum positi fuerant, qui in hoc loco Deo militarent, leve putavit si ea quae ante militiam praeparata fuerant, nemine sibi contradicente tollerent. Non est recordatus miserationum Domini, qui illum de paupere nido in quo natus est et altus est, eo usque ad summos provexit proceres, ut dominorum suorum dominum et episcopum constitueret. Non, inquam, recordatus est misericordiae quam fecerat secum venerabilis episcopus Wolbodo, qui imperatori quaerenti clericum scientem litterarum, omissis aliis eum pauperem commendaverat, rogans etiam ut super eum poneret oculos suos; quodque imperator episcopi commendationem tanta gratia dignam habuerat, ut eum hujus civitatis episcopum, et ut dictum est, dominum dominorum suorum faceret. Itaque visio dura apparuit illi semel et iterum propter hoc.

25. Erat (96) autem hujusmodi visio: eundem venerabilem episcopum contra se stantem et se acri vultu intuentem, elemosinam quam a se Deo et martyri **388** ejus oblatam ipse abstulisset repetere. Quod cum ille suis nonnichil sollicitus exponeret, aiebant, maxime hi quibus rapta largitus fuerat, non debere eum somnia attendere, hominem enim sapientem illum esse, multas quippe curas sequi somnia, ideo haec illum dormientem videre, quod vigilans similia tractaret. His et hujusmodi verbis adulantium lingua facile omnem timorem de corde ejus elambuit. Ecce autem tertio apparens sanctus et illo potentior episcopus Wolbodo in virga furoris venit, missus contra eum durus nuncius, et comminans terribiliter ait illum non posse diutius vivere, jam enim securim ad radices arboris positam esse, quia fructum malum in bonum nolisset convertere. Inter hujusmodi verba gravissime illum cecidit, quem et statim praevia mortis aegritudo corripuit. Expergefactus ille, clamoreque ejus familia turbata est; convocat archidiaconos et primos civitatis, et narrans [quae viderit: *En morior, inquit, ad misericordiam domini mei sancti Wolbodonis me proicite,*

A ex opposito illius extra ecclesiam beati Laurentii, extra parietem sepelire me. Tradensque sancto Laurentio praedium in Wasegga, quod nuper a Roberto archidiacono comparaverat, et quod solum residuum, quatuor marchas auri, unde postea factus est calix optimus, spondebat quod si spatium sibi daretur, universa quae tulerat in integrum restitueret. Sed non expectatus obiit, et hic, sicut petierat, extra ecclesiam sepultus est (an. 1025 Jan.). Ibi tamdiu nudus et sine tecto jacuit, donec ecclesia nova fundaretur, et tunc ampliata domo muro inclusus et sub tectum admissus est, et hanc sepulturam quae hactenus cernitur, abbas Stephanus pro veneratione episcopii super illum composuit.

26. Hic est abbas Stephanus matutinus et primus hujus vineae quam Deus hic plantari voluit operarius, qui 53 annos et duos menses, longum videlicet diem propter spem denarii in hoc opere explevit. Sed et antequam ad hoc opus vocatus fuisset, prius etiam quam sanctum monachi propositum suscepisset, non otia foris sectatus est, sed ubicunque fuit semper in vinea Domini laboravit; nam et ideo cum esset Sancti Dionysii canonicus, sancto Wolbodoni episcopo adhuc viventi solo primum aspectu complacitus, cum ille de qualitate ejus a fratribus ipsius sollicitate requisisset, et laudanda didicisset, familiaris ejus factus est et praeter ceteris carissimus. Hoc eo die contigit, quo ille praedicti martyris dedicata ecclesia convictu quoque suo fratres laetificavit, hic ut cellerarius servivit. Invitatus est ergo, disponente ut credimus Deo, quatinus cui semel viventi complacuisset, in ejus defuncti contubernio pereuniter commaneret. Sed hic in initio dolores habuit ut parturientis, eo quod et episcopus (97) locum penitus negligeret, et cum his qui secum venerant, videlicet sex fratribus, necessariis egeret. Cum igitur humilis servus Christi velut exulem se et egenum conspiceret, et pro hoc loco circa sepulchrum sancti pontificis totis noctibus fleret et oraret; quadam nocte, post uberes lacrymas, cum residens deflexo inter manus capite paululum obdormisset, hoc modo illum divina gratia ibidem consolata est. Vidit assistere sibi juvenem speciosum ac splendidum, qui a pio patre Wolbodone se esse missum assereret; isque consolans eum: *Tu, inquit, nunc quidem tristitiam habes, sed in proximo est ut haec tristitia tua convertatur in gaudium etenim sanctus Laurentius sanctusque Wolbodo locum hunc pariter ante Deum assumpserunt, et fundamenta ejus in illis sanctis montibus sunt, et quamdiu fuerint hic inquisitores regni Dei, omnia quae necessaria sunt corporis adjicientur eis, et hoc erit tibi signum. In proximo episcopus flante spiritu Dei huc animum suum applicabit, et de grandi periculo in quo nunc est enatans, hoc in loco suae spei figet anchoram. Ecce et is frater quem hodie mittis ut*

NOTÆ.

(95) Ex hoc cap. et Anselmi cap. 36, Reinerus cap. 16. concinnavit.

(96) Reinerus, V. Wolbod. c. 17.

(97) Reginardus. Sequentibus Reinerus usus est in Vita Reginardi c. 3.

ad vestimenta comparanda mutuum aliquid accipiat, cum venerit ad forum rerum venalium, præparatum a sancto Wolbodone virum inveniet, qui quantum necesse est gratis tribuat. His ille acceptis evigilans, confestim fratrem Renuardum, quem ad Viseti forum ire præceperat, jam egressum, jam vadentem revocari citius imperat. Exposita visio est, cunctisque gaudentibus, eundem fratrem abire præcipiens, ex ejus eventu firmiter didicit quid de ceteris oraculi deberet sperare promissis. Ille quippe stans in foro, et a quodam non sibi noto interrogatus quid quæreret, cum respondisset se a sancto Wolbodone missum, ut fratribus deferret aliquid vestimentorum, nec se habere pretium, sexaginta probatæ monetæ solidos ab illo satis libenter tribuente lætabundus accepit.

27. Interea quidam ecclesiæ nostræ mansionarius, homo pauper et exiguus, sed forte apud Deum meritis magnus, mira sequædam pervisiones nocturnas ardere et videre perhibebat. Vadensque per civitatem festis diebus simplicitate rustica, et quadam quæ verorum pauperum est licentia, palam omnibus proclamabat, sanctum Laurentium sanctumque Wolbodonem in Publico monte commune habere hospitium, eos totis noctibus metiri suum habitaculum, et quia parvum eis videretur, condixisse eos vetus debere dirui novumque fabricari. Cumque multis ostenderet, dicens: *Hucusque in longum, sic in latum, tantoque in altum suas lineas ipsi tetenderunt*, tamdiu stolidum et insanix proximum cupiti crediderunt, donec universa effectus vera esse probavit ¹⁶.

28. Anno dominicæ incarnationis 1025. Reginardus post Durandum fit episcopus. Ille (98) non attendens ostium — debemus enim ad gloriam Dei ore libero peccatum propalare pœnitentis, sicut adulterium David et homicidium, sicut negationem Petri, sicut Mariæ septem dæmonia. — hic, inquam, non attendens ostium, aliunde ascendit in ovile ovium. Designatus enim ad episcopatum Virdunensem, ipse Leodiensem ecclesiam eodem tempore Durando mortuo præsule vacantein magis ambivit, aditoque Cunrado tunc temporis imperatore, pecunia obtinuit ut optato potiretur. Hoc igitur episcopatu adepto, abbas Poppo cura hujus loci, quam a sancto patre Wolbodone susceperat, quia jam de illa desperare cœperat, se absolvit, et prædicto episcopo in manum remittit. Tunc agente enixius apud episcopum sæpedito comite Hezelone, ut abbatem loco præficeret, et dicente scire se Virduni (99) quemdam probatæ vitæ monachum, nomine **389** Stephanum, quondam hujus civitatis canonicum; episcopus, si modo ille dedicatur, facturum

A se pollicetur. Quo audito idem comes celeriter dedit operam ut ille adesset.

29. (SIGEB. 1034.) Hoc tempore, Frederico Mosellanorum duce mortuo, quia mares filios non habebat, quibus ducatus competeret, Gozelo dux, impetrato ab imperatore etiam Mosellanorum ducatu, in Lotharingia nobiliter principabatur. (SIGEB. 1035.) Burgundionibus (100) vero non desistentibus a consuetâ contra regem suum insolentia, rex Rodolphus regnum Burgundiæ Conrado imperatori tradidit, quod a tempore Arnulfi imperatoris per annos plusquam 150 gentis suæ reges tenuerunt, sicque Burgundia iterum redacta est in provinciam. (SIGEB. 1036.) Odo autem Campaniensis regnum Rodulphi regis avunculi sui a Conrado imperatore nepote suo repetens, ut sub eo regat Burgundiam efflagitat. Quod cum ei rex negasset, ille contra eum bellans Lotharingiam incursat, castella oppugnat, urbem Leuchorum, quæ Tullus dicitur, obsidet, et in nihil temperat furori suo. (SIGEB. 1048.) Erat tum temporis ejusdem civitatis episcopus dominus Bruno, qui postea factus papa ecclesiæ Romanæ, vocatus est nominis hujus nonus Leo. Ille tantæ fuit sanctitatis, ut cum ad capessendam sedem apostolicam Romam tenderet, audivit voces angelorum canentium: *Dicit Dominus, ego cogito cogitationes pacis et non afflictionis*. (SIGEB. 1037.) Ipse vero, cum in papatu pauperem leprosum ante fores offendisset, eum totum diligenter in lecto suo collocavit, quem cum reserato ostio non invenisset, in paupere se Christum suscepisse obstupuit. Ipse ergo, ut diximus, obsessa civitate sua ab illo tyranno, orabat Deum attentius, ut auxilium misericordiæ suæ mitteret sibi quæstocius. Ille tamen nichilominus sæviit, castrumque Barum obsidet et capit. Tam ancipiti periculo permotus dux Gozelo Leodium venit, dominum Reginardum episcopum rogat plurimum et obtestatur, ut non solum sibi, verum etiam omni Lotharingiæ, imo vero universo subveniret imperio, quod æterno notaretur elogio, si prævaleret prædictus Odo; omnes Francigenas omnemque Burgundiam conjurasse cum illò, nichilque aliud meditari, nisi irruptionem in regno Romano. *Hujus, inquit, nobis curæ absolutionem diligentia vestra usu explorata promittit. Nichil moramini, michi satis subsidii est si venitis. Sed vereor indulgere verbis præconii vestri, ne proximus esse videar blandienti, quamquam dulce sit certamen familiaris officii. In defectu rerum nichil operæ est indulgere dictis. Res ipsa vestram satis excitat experientiam.* Episcopus habito cum suis consilio, suum pollicetur auxilium; præcederet ipse, ne absentia ejus hostibus audacia, suis vero cresceret

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶ Explicit liber quartus. Incipit quintus. cod. quæ a Ruperti opere aliena sunt.

NOTE.

(98) Eadem Reinerus c. 1. 2. refert.

(99) Apud S. Vitonum; cf. V. Richardi abb. c. 12.

(100) Reineri c. 8.

timor et desidia : subsequaturum se citius cum suis paratus fuerit exercitus. Dux letificatus promissis ejus, quem sciebat multum valere in ejusmodi, tum et sapientia quæ multum præstat in arte bellica, ac nobilium militum multitudine quæ sub eo erat, prope recedit, suosque oppido letificat, quos in magno mœrore varioque curarum æstu reliquerat. Nec tamen congregari cum hoste ausus fuit, donec episcopus adventaret, donec sua exercitum præsentia letificaret. Mox ut ille advenit, divisus in procinctu per turmas et cuacos militum alia personantibusque hinc inde tubis, commissum est prælium, diuque incerta belli alea decoxit exercitum (*An. 1037 Nov. 15*). Multitudo quæ cum hostibus erat, victoriam illis promittebat, hos innocentia sola protegebat; superbia illos armaverat, istos justitia. Odo princeps hostium, sinistro cornu prostrato, milites suos convertit; totum belli negotium in episcopum agit, a cujus se militibus cernebat præ omnibus et sentiebat prægravari. Episcopus Dei auxilium in præsentis discrimine invocans, nobilium mentes juvenum hortatu paterno excitabat; senibus ut pristinae memores essent industriæ, neve suprema virtus mutaret prædicabat; illius gesta nobiliter olim declarata memorabat, hunc ex nomine proprio compellans, ut fortiter hostem cæleret exorabat. Gozelo dux relictis suis, quos palantes revocaverat, legiones iterato restantur, cum episcopo fortiter prælianti gradum firmat, ferrum denuo imbri lethali consecratur, plurima mortis imago vertitur (*Æneid. 11, 369*); episcopus a latere lacessentes protudit, lectas retro legiones innisit. Albertus comes Namucensis, qui cum episcopo erat, dum præ nimio zelo hostem conterendi in confertissimos hostes incursat, unde unde telis obruitur, sed dum cedere censet esse pudori, cum multo hostium detrimento non inultus perimitur. Crevit in adversis virtus : nam episcopus cum duce, cernentes comitem interiisse, jam totis habenis in hostem irruunt, Odonem cum omnibus suis nobilioribus interimunt, ceteros ubi ubi palantes confodiunt. Nec apposuerunt ultra Francigenæ fines Lotharingorum incursare. Leuca civitas diutina obsidione attrita jamque, nisi divina affuisset misericordia, in deditionem futura, liberatur. Episcopus Bruno, qui illa obsessus tenebatur, gratias Deo agebat, exauditum se fore subactis prædonibus, Episcopus Reginardus victoria plena potitus, et ab omnibus magnifice glorificatus, Leodium redit, et pro cunctis suorum, qui in expeditione oppellerant, obtulit Deo sacrificium laudis, factaque est ingens lætitia imperatori Conrado cunctisque primoribus aule; dominus Reginardus ab universis prædicatur, qui tantum imperii hostem prostrivisset, et quasi opprobrium abstulisset ab Israël.

A 30. Interea (101) jam episcopo Reginardo divinitus cœperat agi quod Dominus per prophetam dicit : *Venies usque ad Babylonem, et ibi liberaberis* (*Mich. iv, 10*); venerat enim usque ad Babylonem, ingentis scilicet peccati confusionem, et ibi respectus ab illo qui respicit terram et facit eam tremere, quo respiciente Petrus flevit amare, tremuit ipse et flevit, territus periculi sui magnitudine. Igitur ut liberaretur Deum instanter cœpit exquirere manibus suis, sentiensque quod esset vinctus manibus, et quod nisi ¹⁶ detectis vinculorum nodis solutionem mereretur, vadit Romam ad pedes apostolorum principis, ut ferrum quo vinctus esset solvendi potestatem habenti suppliciter detegeret; et cum animo jam, exemplo regis Ninive, de solio suo descendisset, vadit tamen cum tam ingenti pompa nobilium, ut non tam peregrinatio quam exercitus crederetur, aliis pro honore, aliis pro sua devotione secum proficiscentibus; tanto utique verius pœnitens, quanto minus multitudinem notorum in eo quod facturus erat erubescens. Cum his itaque ingressus Romam et apostolorum principis ecclesiam, mox ut **390** apostolicum Benedictum (102) intuitus est, in conspectu ecclesiæ suorumque comitum cum ingenti gemitu ad pedes ejus procidit. Moti omnes maximeque sui stupere miraculo. Præoccupant verba lacrymæ, vocemque ejulantis potius quam loquentis singultus intercipit. Itaque tanquam Lazarus ad magnam Domini vocem concussus, cum requireret apostolicus, et causam expectaret, tanquam de sepulchro totus prodit, qualitatem suæ mortis sceleretur et vinculi quo erat compeditus, scilicet quod episcopatum quem non meruisset per gratiam, obtinisset per pecuniam. Idcirco se velle dimittere, ait, sic male acquisitum; non dubitare dexteram manum suam, quia se scandalizaret, abscidere et projicere a se; melius quippe esse cum una manu privatum ad vitam ingredi, quam duabus manibus potentem potenter tormenta pati in gehennam ignis. Itaque secundum suum ipsius iudicium, apostolico quoque prosequente ita magis expedire, cum super altare beati Petri baculum pastorem deposuisset, apostolica benedictione absolutus, privatus abire jubetur. Cum hi qui secum erant mœrerent, gaudebat ipse, sicut qui esset solutus a vinculis, abstractus ab inferis, suscitatus a mortuis.

31. Interea recogitans apostolicus misericordius cum illo esse agendum, neque enim eum ceperat in gladio et arcu suo, sed ille ultro prodiderat delictum suum — nam et Petrum, quia ultro flevit, resurgens Dominus ex nomine revocavit apostolum ad apostolatam — tertia die mittens, vocari ad se jubet eum Leodiensem episcopum, et alloquens eum : *Quoniam, inquit, hactenus ut negotiator se-*

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶ Altera negatio deesse videtur.

NOTÆ.

(101) Rein. c. 4. Apud Anselmum nullum horum vestigium est.

(102) nonum; sed Reinerus Joannem nominat.

disti in templo Dei, et hoc agnoscens, non expectato flagello Domini tuam ipse cathedram evertisti; nunc in nomine Christi et ex auctoritate Petri apostoli accipe curam et regimen sanctæ ecclesiæ, et permanens in ea, fac dignos fructus pœnitentiæ; secundum possibilitatem tuam pasce pauperes, et subleva in necessitatibus deficientes, et si potes, alicujus sancti ecclesiam ædifica, ut, cum defeceris, recipiat te in æterna tabernacula. Hoc vero expertum in se quam bonum sit præoccupare faciem Domini in confessione, auctum benedictione Domini ad propria remittit. Itaque revertebatur, illud in se habens simile David, quod sicut ille, cum fugisset a facie Absalon filii sui, iterum in regnum suum est reductus, ita ipse, postquam fugerat a facie peccati, mali videlicet filii, rursus in regnum ecclesiæ reverti merebatur.

32. Cumque (103) revertens jam per Publicum montem descenderet, jamque exiguum quod hic situm erat azylum conspiceret, comes Hezelo nonnichil ejus secreti conscius, appropians lateri ejus: *Ecce, inquit, domine, beatus Laurentius, qui te, si ab ipso promerueris, apud Christum potenter auxiliabitur.* Hoc dicto mirum in modum locus ipse et nomen sancti martyris animo ejus incidit. Itaque cum civitatem ingressus fuisset, et debito cum honore exceptus in pace resedisset, die quadam summo dilueulo ascendens ad orationem visitavit locum, et consolatus est humilem et pauperulum abbatem Stephanum, omnia visioni suprascriptæ convenientia repromisit. Et quia jam hiems instabat, erat enim ille dies secundus mensis Novembris, propositum quod mente gerebat, tunc quidem implere distulit. At ubi jam pæne hieme exacta verna temperies appropinquavit, ecce repente die tertia mensis Februarii summo dilueulo ascendunt officiales episcopi, et ascendentes tectum ecclesiæ dissipare murumque subvertere summa alacritate et ingenti gaudio atque clamore cœperunt. Ita sero in præterita vespera fuerat in domo episcopi deliberatum, ut abbati Stephano adhuc quiescenti repentinus fragor pro nuncio fuerit. Diruto itaque veteri ædificio, locus in quo steterat positus fundamentis per medium divisus est. Fundamenta quippe novæ ecclesiæ a medio ejus foris in occidentalem plagam deducta sunt, reliquum ejus ab orientali plaga cedens in habitationem sancto episcopo Wolbodon, fundamenta cryptæ accepit in honorem beatæ semper virginis Mariæ. Erant autem in hoc opere episcopi, imo Dei adjutores abbas Olbertus Sancti Jacobi San-

ctique Petri Gemblacensis, vir totus ex sapientia virtutibusque factus, et Huneco frater ipsius episcopi, et Meinerus ¹⁷ tunc temporis jūdex civitatis.

33. Nec illud inter prætereunda ponendum videtur quod accidit (103). Arbuscula quædam, quam vulgo salandram (104) nominant, extra fundamentorum ambitum relicta fuerat; hanc supramemoratus somniator omnino longitudine ecclesiæ concludendam esse perhibebat. Jam parietes non modice surrexerant, et ille nichilominus ita futurum esse confidenter assererat. Nec enim hæc sua confidentia frustrata est. Venit quippe prædictus frater episcopi, et inspecto opere vituperare cœpit et detestari multum sibi displicere mensiones longitudinis, dominum suum multo melius posse perficere quod inchoaverit. Hæc dicens potenter ac fiducialiter operariis imperat 40 pedes in longum augere parietes, asserens quod si episcopo non placerat, propriis ipse sumptibus augmentum illud suppleret. Sic inclusa est ea quam diximus arbuscula, et pauper ille his a quibus irrisus fuerat arridens, quasi victor insultabat.

34. Itaque hoc opus licet homines adversi, quasi quidam Samaritæ, diu multumque impedissent, tandem Domino jubente fieri permissum, et citius quam quis ratus erat posse fieri consummatum est (105). Deinde expetita auctoritate apostolica, et veniente Joanne Portuensi episcopo, ac Pilegrino Coloniensi archiepiscopo, anno dominicæ incarnationis 1034, indictione secunda, ipsius autem Reginardi episcopatus anno 10, cum summo gaudio et honore ecclesia dedicata est ¹⁸ (an. 1034 Nov. 3).

35. Satis autem constitit merita sancti martyris Laurentii toti extunc subvenisse civitati (106); nam superioribus annis, quamdiu basilica **391** vetus hic in negligentia stetit, expectabatur semper et erat: terribilis nox passionis beati Laurentii, gaudium utique victoriæ ejus aeriis spiritibus qui ab ipso victi sunt horrore tempestatis obscurare nitentibus; nam densato nigram in nubem aere, depugnantibus ventis et effusis imbris fiebant tonitrua, crebraque micabant ignium jacula, ut manifeste daretur intelligi ipsa propter odium ejus a malignis spiritibus elementa vexari. At ubi eidem victori serpentis antiqui debitus hic honor cœpit exhiberi, omnis illa tempestas et spiritus contrarius Domino increpante obmutuit. Unde et huic civitati mos inolevit, ut quotiens nimia vel imbrum vel siccitatis injuria, seu quælibet alia tribulatio ingrueret, congregatus

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷ ita pro Memmerus Rein. l. l. et privil. Reginardi in Mart. et Dur. Coll IV, 1169. ¹⁸ Sequebantur ex Sigeb. a. 1025. Prædictus vero Joannes Portuensis ep. cum postea factus fuisset papa Romanus, frater ejus Stephanus ejusdem papa civitatis ei apparens — esse, quæ nec Reinerus habet, et temporum rationi repugnant.

NOTÆ.

(103) Rein. c. 5.

(104) Reinerius *salangram* scribit, Ægidius *salangan*, Stabulaus *sambucum*, Papebrochius in Vita sancti Wolbodonis *salviam* fuisse putat. MART.

(105) Ita ipse Reginardus loquitur in privilegiis ap. Mart et Dur. IV, 1165.

(106) Rein. V. Regin. c. 6.

clerus et populus cum letaniis postulet suffragia A beati Laurentii. Qui, cum sæpe subvenerit; ea præcipue die jocundam vultus Dei hilaritatem terris obtinuit, qua Godefridus canonicus sancti Lamberti pignora ejusdem sancti martyris, sicut apud nos scriptum habetur (107), ab urbe Roma detulit; sol quippe toto mensis unius spatio nascentes tunc fruges nullo juverat caloris beneficio, nimiaque pluviarum injuria spem omnem totius anni tam in agris quam in vineis pæne consumpserat; nec exaudiebantur querentes miserationem a Domino, qui sibi opposuerat nubem ne transiret oratio. Sed ea die congregatus in hac ecclesia clerus et populus, cum pro serenitate missas celebrassent, mox ut clamatum est *Kyrie eleyson*, scissis eodem momento nubibus sol serenus effulsit, terramque deinceps B diutino ac sufficienti calore refecit.

36. Hoc modo gaudentibus angelis super uno peccatore poenitentiam agente, hic quoque locus gaudii ipsorum particeps factus est; at ille, scilicet Reginardus episcopus, cum consolatus fuisset locum, et posuisset desertum ejus quasi delicias, qui ad huc augere voluisset gaudium et exultationem, nobis nimium cita morte præventus est. Itaque moriens eo in loco sepulturam habere concupivit et meruit, ubi die ac nocte, quotiens ad deprecandam faciem Domini ingredimur, nostris, ut ejus memores simus, semper se ingerat aspectibus. Orat pro illo ad Dominum etiam elemosina magni pontis (108), quem super Mosam multis sumptibus extruxit, pauperes C quoque 1200 quos magnæ famæ tempore famis pavit, 300 Leodii, 300 Hoi, 300 Deonanti 300 Fossis, simulque eos quos verecundia mendicare prohibebat, in opera pretio conduxit 19.

37. Itaque præsulatus sui anno 14 (109) temporalis vitæ subtractus est luci, et ducatu beati Laurentii a valle lacrymarum ascendens, intravit in gaudium Domini sui 1036 incarnationis Christi anno, Nonas Decembris (an. 1037 Dec. 5) 392; corpusque ejus cum honore maximo in hac quam construxit ecclesia ante majus altare venerabiliter est reconditum, ubi tale super sepulchrum ejus sculptum fuit epitaphium;

Huic domus hæc index, hæc ejus tota supellex,

Nec minor indicio cultus episcopio.

Tollitur hic Nonis perfuncta sorte Decembris.

Par et ei introitus, par erat et reditus.

Anno Domini 1036, obiit dominus Reginardus venerabilis Leodiensis episcopus 20.

38. Post (110) obitum domni Reginardi, dominus abbas Stephanus, vir scientia clarus, sed conversatione clarior, dignum se patremfamilias exhibuit, et quasi pupillus absque patre, soli Deo derelictus, ædificia claustrum et officinas a Deo sustentatus consummavit, succisisque circumquaque silvis, quæ propter latronum insidias noxiæ fuerant omni transenti, vineas plantavit, novalla excoluit et prædia conquirere, ædificia construere, quantum absque detrimento spiritualium poterat, totis viribus laborabat. Multa tamen hujus sæculi adversa, Satana procurante, sustinuit. Ac veluti uva dulcis ex vinea Soreth, id est electa vel optima, torculari tribulationum sæpenumero pressus est, quoniam Nithardus nepos domni Reginardi ex sorore, custos Sancti Lamberti, qui avunculo suo successerat in præsulatum, totam suppellectilem et auri plurimum et argenti, quod ille sancto Laurentio thesaurizaverat, ut in comparandis huic ecclesiæ prædiis pro illius anima expenderetur, retinuit et usurpavit, non recogitans quanta plus nutritor suus sibi fecisset bona.

39. Quo defuncto (An. 1041, Aug.) Wazo episcopus successor ejus non minime dominum abbatem Stephanum afflixit, jura quædam infringere volens circumjacentis terræ, quam venerabilis Reginardus liberam ab omni exactione huic ecclesiæ delegaverat. [Hic Wazo fuit frater Wensonis abbatis de Florinis. Hic primo, etc. Adriani excerpta ex Anselmo suppressi.]

40. Post Wazonem Theodulnus successit (An. 1048), placidum Leodiensis ecclesiæ sidus, qui basilicam sanctæ Dei genitricis Mariæ, ut magna devotione sic magna operositate in Hoyo extruxit (111), [in qua et sepultus, etc. Excerpta ex Ægidii, cap. 5, 7, 8, 9, omisi.] Anno autem episcopatus ejus 13 (An. 1060, Jan. 12) Dominus abbas Stephanus cunctorum hujus ecclesiæ monachorum pater primus qui usque in senectam et senium bene regi Christo militavit, tandem senex et plenus dierum de hujus vitæ laboribus evocatus, ad nominis sui, quod coronatus vel normale interpretatur, coronam D transiit et togam æternæ pacis et quietis accepit, postquam præfuerat huic ecclesiæ 33 annis et duobus mensibus (112). Sepultus est in crypta 393 ante

VARIÆ LECTIONES.

19. Hactenus Ruperti abbreviator ante annos quingentos exaratus. Quæ sequuntur ex Reinero et ceteris scriptoribus antiquis collegit atque exscripsit Adrianus de Veteribusco, uti ipse testatur infra ad annum Christi 1218 MART. Sequentia de anniversario ejus, Ruperto posteriora, ejeci, necnon enumerationem thesauri ecclesiæ et oblationum Reginardi, a Ruperti stilo alienam. Eandem e vetusto cod. S. Laur. dedit Chapeavill. I, 274. 20. Everlini epitaphium e Reineri c. 9 sumptum eliminavi.

NOTÆ.

(107) Auctore Ludowico; edidit B. Pez Thés. Anecd. IV, 3, 3. Factum est a 1056, Jun. 3.

(108) Eadem habet Reinerus V. Reg. c. 8.

(109) Melius Reinerus XIII; v. Anselmi Gesta c. 57, n. 69.

(110) V. Reineri c. 9

(111) V. Rein c. 9, Ægid. III, 1.

(112) Duodecima Januarii ætatis suæ, anno 69; de quo necrologium hæc habet: IV (ita ed.). Idus Januarii dominus Stephanus Deo duce ad nominis sui

altare sanctæ Dei genitricis Mariæ, ad pedes sancti A
Wolbodonis episcopi, apud quem pro sua religiositate
et honestis moribus multum habuerat gratiæ et
familiaritatis ²¹.

41. Succedit Lambertus abbas noster secundus,
qui et ipse tempore suo prospere processit, homo
multimodæ utilitatis. Hic vitam Heriberti Coloniensis
archiepiscopi et miracula descripsit (113) et quædam
musice de ipso composuit et in versibus faciendis
claro viguit ingenio. Sed si licet parva comparare
magnis (cf. VIRG. G. IV, 176), aurea ætas sancti
ordinis, quæ ante ipsum sub domno abbate Stephano
fuerat, sub ipso in argenteum sæculum degeneravit.
Præfuit annis circiter decem, sepultusque est ad
dextram domni abbatis Stephani (An, 1070.)

42. Tertium a domno abbate Stephano pastorem B
sortiti sumus Everardum (114) ecclesiæ Florinensis
monachum, propter rerum exteriorum experientiam
electum, qui parum huic ecclesiæ profuit, quippe
qui nec una quidem anno integro supervixit, sed
eodem die quo prædecessor suus obiit, anno tamen
revoluto et ipse defunctus est (An. 1071). Et quia
exterioribus magis quam interioribus deditus erat,
sub ipso status sanctæ religionis quasi in aereum
sæculum degeneravit. Sepultus est in crypta, ad
sinistram scilicet domni abbatis Stephani. Post
quem Wolbodo successit ferro potius ex duritia
quam ex virtute comparabilis ²².

43. Igitur anno dominicæ incarnationis 1071 C
regimen pastorale ecclesiæ nostræ Wolbodo suscepit,
de quo arbitramur, quod princeps quidem exstiterit,
sed Dominus non cognoverit; scilicet propter pec-
cata inhabitantium hoc in loco præcesse permiserit;
quippe qui nimium confisus gloriæ et nobilitati suæ,
quia venerabilium episcoporum sancti Wolbodonis
et Reginardi proximus esset et affinis, illum referens
patris patruum, istum referens matris suæ fuisse
avunculum (115). Unde nimis se extollens, longe se
habebat aliter quam conveniret monasticæ profes-

sioꝝ. In omni enim habitu suo magis se gerebat ut
principem, quam ut abbatem. Cum ergo sancti illi
essent in conculcationem et bona ecclesiæ in dirõ-
ptionem, contigit domnum Theoduinum ex hac luce
discedere, anno Domini 1075 (Jun. 23). Post ejus
decessum orta est dissensio inter potentes agendæ
electionis et dum plures voluissent episcopi fieri,
nulli eorum ut episcopus fieret contigit. Leodienses
tamen Theoderico abbati Sancti Huberti, ut ad
imperatorem domni Henrici dicti Pacifici (116) ab eis
electi electionem referret injunxerunt, quam impe-
rator confirmavit.

44. Henricus igitur ab archiepiscopo Coloniensi
Aunone, qui cœnobium Sigebergense construxerat
(117), 54. Leodiensis episcopus sive Tungrensis est
consecratus. A quo etiam adjuratus est sub testimo-
nio collatæ sibi benedictionis, ut ejus quoque verbis
utatur: *Per benedictionem, inquit, patris tui An-
nonis obtestor te, ut destruas superbiam et insolentiam
abbatis Sancti Laurentii Wolbodonis.* Episcopus
autem Henricus ipsum Wolbodonem in spiritu man-
suetudinis corripiens, interventu nobilium quorum
erat affinis et maxime Wilhelmi Trajectensis episcopi,
aliquamdiu distulit et correctionem ejus expectavit.
Cumque nihil sic proficeret episcopus, sed ille ex
superbia et indignatione ad deteriora deficeret,
constituit diem ad discussionem ejus publicam (Oct.);
congregataque ecclesia et abbatibus ad hanc diœ-
cesim pertinentibus, consilio et judicio ipsorum 394
jussus est Virduni in monasterio sancti Aggerici
subire exilium. Consensit ille primo judicio sapien-
tium; sed locutus cum suis, quod prius promiserat
exequi, publica contradictione excusavit. Episcopo
exigente ²³ ut daretur sententia huic inobedienciæ,
decretum est ab omni conventu, ut in sua se reco-
gnosceret ²⁴ et ipsam abbatiam libere ad placitum
suum disponeret, cujus abbas convictus criminibus
nollet ei ad emendationem obedire. Nec moratus
Wolbodo ad imperatorem Henricum abiit, cujus

VARIAE LECTIONES.

²¹ *Extrema verba e vita Reginardi interpolata existimo.* ²² *Excerpta e Gestis abb. Frudon. de Adelardo II hic ejeci.* ²³ *verbum omissum in priori ed. e Chron. S. Huberti supplevi.* ²⁴ *scil. sententia.*

NOTÆ.

coronam transiit. Qui primus huic Ecclesiæ 33 annos D
duos menses et undecim dies præfuit. Anno 1656,
in die elevationis sancti Wolbodonis corpus ejus
integrum et incorruptum, ipso etiam monachali
habitu illibato indutum inventum est, caput etiam-
num canitie venerandum. Ejus epitaphium ex schedis
R. P. Cælestini Lombardi subijcere juvat:

*Conderis hoc tumulo mortis legem subeundo,
Stephane prime, Pater, jam te retinet pia mater
Hierusalem supera, pax et requies ubi vera:
Nam bene vixisti, gregibus bene consulisti,
Jam recipis merita, revirescis perpete vita,
Ut tibi jungamur, precibusque tuis mereamur.
Quod lapis hic urget Christo veniente resurget.*

Præfuit annos 33, menses 2, dies 11; migravit
anno Domini 1058. II Idus Januarii. Resquiescat in
pace. Amen. MART. Sed Theoduni an. 13. m. Jan.

incidit in an. 1061, vel si minus accurate computa-
mus, 1060. Eundem annum invenimus, si annos a
fundatione monasterii computamus, quam Ann.
Laub. Leod. in an. 1026. ponunt. Diei 2. Id. Jan.
etiam in Missali Stabul. Ms. ascriptus est.

(113) Edita est in Mon. SS. IV, 739. Cf. Rein-
rum De claris scriptor. I, 1.

(114) Cf. Rein, ib. c. 4.

(115) Eadem verba habet Ægid. III, 11. Cæteris
Chron. S. Huberti c. 28, 29, usus est. Cf. ejus
Præfat.

(116) Propter pacem quam an. 1071, 6 Kal. Apr.
condidit, v. Ægid. c. 12. Sed hæc postea interpo-
lata esse arbitror

(117) Eadem habet Ægid. 34. unde sumpta hic
ab Adriano inserta videntur. Sequentia partim
hinc mutuatus Chron. S. Huberti, c. 29, 36, breviter
retulit, alia ipse addidit.

violentia adversus episcopum conatus est se tueri. Sed nec precibus regis potuit episcopus attrahi, ut cum restitueret, obtestans malle se episcopatum ad tempus intermittere, quam hujusmodi insolentiam pati sine congrua satisfactione. Igitur adiit Romam apostolicæ sedis expetens refugium. Apostolicus autem litteras episcopo mittit, ut aut illum restitueret, aut depositionem ejus legitimo iudicii ordine definiret. Acceptis episcopus mandatis, diem statuit synodi generalis (An. 1076.), ut ubicumque sit ille veniat, audiendus canonice, si quid justæ querelæ habuerit. Sed ille non venit in præsentiam, cum jussu episcopi convenisset ex omni episcopio abbatum, archidiaconorum, clericorum, laicorum congregatio valde magna. Petiit igitur episcopus sanctum conventum propter Christum et secundum Christum sibi verum dari consilium. Tunc totus ille conventus Wolbodonem abjudicavit et ut episcopus alium qui dignus esset in locum ejus substitueret consuluit. Episcopus vero rogat virum sanctum abbatem Sancti Huberti Theodericum, ut Deo et sibi det unum de suo grege monachum ad hoc opus idoneum. At ille priorem monasterii sui nomine Beringerum in religione probatissimum, traxit episcopo in abbatem ordinandum. De quo prætereundum non est quod, cum pauper fuisset, Dominus illum de pulvere suscitaverat et quod magis prædicandum est, deposito potente de sede, loco illius humilem exaltavit. Igitur tunc Dominus oves suas post multam earum dissipationem visitavit, cum hic abbas et pastor ordinatus curam earum suscepit (Sept. 17.). Concordabat in eo vita cum nomine, et erat vir potens in opere et sermone, fuitque Deus cum eo, et in omni negotio, in omni consilio prospere agebat. Benedixitque Dominus domui huic per illum, et multiplicavit tam in decimis quam in agris cunctam ecclesiæ substantiam. Dei quoque adjutores, qui sæculo renunciaverunt, illi accreverunt, videntes gratiam Dei esse in eo. [Tunc et venerabilis Robertus monachus est effectus.] Interea retribuiebantur ei nonnumquam mala pro bonis ab aliquibus ei obsequentibus opprobrium Salvatoris: *Nonne hic est filius fabri, et nobili viro honorem suum supplantavit?* Ad hoc accessit, quod Henrico rege pascha celebrante Leodii (118), Wolbodo cum circumta terra redisset a Pulania et Anglia, ipso die sancto paschæ inter missarum sollempnia coram rege procidit, conquirens et regiam auctoritatem implorans. Episcopus autem facti sui vitans invidiam, non abnuvit cum illo re-

verti ad iudicium, diemque illi præfixit quo se præsentet in omni querela sua audiendum. Dominus abbas Beringerus hoc audiens, die præfixa, quia Wolbodo more suo non comparuit, coram omni frequentia quæ convenerat, surgit in medium, expositaque ut optime noverat causa sua, pastorem dimittebat baculum, sedit privatus sub abbate suo in loco privatorum. Tunc omnes qui convenerant, in Wolbodonem renovaverunt iudicium, hoc addito, quod nec hujus ecclesiæ nec alicujus in hac diocesi dignus esset prælatione. Berengerus autem rogatus est ab omnibus, et ab episcopo ratione et potestate compulsus, onus arcæ Domini subjectis trahere cervicibus, qui duodecim postea prospere præfuit annis. Wolbodo vero cum rege recessit, et usque ad mortem domni Henrici apud eum permansit.

Iste episcopus dedit sancto Laurentio ecclesiam de Aioncourt et mediam partem villæ cum omnibus appenditiis suis (119) et decimas vinearum in Frangeis²⁵.

45. 1395 Erat (120) tunc temporis in ecclesia Leodiensi canonicus quidam, Obertus nomine, præpositus Sanctæ Crucis, qui accepta licentiâ eundi Romam, cum invenisset regem in Italia, apud eum se in ejus curia cum ceteris cappellanis contulit, ubi Wolbodoni nostro familiaris effectus, et ab ipso et ceteris regi Henrico commendatus, tantam familiaritatem apud eum adeptus est, ut eum donum episcopatus habentem Leodium, nunciata sibi morte episcopi Henrici (an. 1091) remitteret, sic tamen, ut data fide coram rege firmaret, quod tertio die post introitum suum Wolbodonem in hac ecclesia expulso venerabili viro domno Berengero relocaret. Wolbodo igitur trepidians a mercatoribus hujus patriæ pecuniam multam mutuo accepit, quam de ecclesia ista persolveret; unde ipse rex 300 marcas habuit, Obertus autem non parvam inde partem accepit. Itaque fama facti hujus Leodium pervenit, scilicet Wolbodonem advenire, et multas secum divitias apportare. Quæ fama mox ut monachorum attigit aures, mœrebant hi in quibus erat lumen prudentiæ; alii autem qui leves corde erant, cupiditate novarum rerum, nonnulli vero quibus disciplina fuit onerosa, odio præsentis patris tripudiabant, Quid multa? tota civitas repleta est de nobilitate generis et divitiis Wolbodonis. At ille omnium egentissimus pecuniam mutuatam acceperat, quam de carne et ossibus monachorum soluturus erat.

46. Venit igitur Obertus Leodium cum eo in vi-

VARIE LECTIONES.

²⁵ Ejeci quæ Adrianus hic inseruit, sumpta e libro chartarum S. Laurentii, deinde excerpta e Gestis abb. Trudon. et ex Ægidio de Henrico episcopo.

NOTÆ.

(118) An. 1080, vel 1079, siquidem Berengerus postea 12 annis feliciter præfuit.

(119) Conf. Historia S. Petri Eyncurtensis, auct. Adriano de Veteribusco in Mart. et Dur. Coll. IV, 1183, ubi charta donationis servata est, et e martyrologio mon. S. Laurentii hæc verba: *Secundo*

Kalendas Junii commemoratio domini Henrici dicti Pacifici Leodiensis episcopi qui dedit—suis, ut supra. Cæterum illa a Roberto venisse dubito.

(120) Abhinc conferendum est Chron. S. Huberti c. 66 seqq.; sed auctorem ejus ibi nostro usum esse non apparet.

gilia nativitatís Domini (*Dec. 24*); sed nichil agere attemptavit, priusquam in sede sua episcopali benedictione confirmaretur. Ordinatur ergo Coloniae pridie purificationis beatæ Mariæ, ibique firmata est sententia oportere perfici regis imperium. (*an. 1092, feb. 1*). Cumque redisset, evocato domno Berengero coram omni clero et populo cunctisque pæne principibus, non ex sua sed quasi ex regis sententia invitus, edicit oportere ut abeat. Nec erat in tanto conventu, quamquam multos adversarios haberet, quisquam tam audax, qui in eum umquam vel unum sermonis impetum ad extorquendum illi baculum pastorem jacularet. At ille vir venerandus, exposita ut optime sciebat diligentia quam circa pastorem curam habuerat, coram eis transiens, per medium illorum ibat. Detestabantur hanc iudicii subversionem pæne cuncti tam clerici quam laici, et cum honore eum deducentes, dederunt ei equos ad subvectionem fratrum, qui cum patre suo magis exules esse elegerant, quam sub mercenario vivere vel audire vocem alienorum.

47. Ejectus ergo vir Dei tam venerandus et huic ecclesie tam necessarius, venit cum fratribus suis ad abbatem Sancti Huberti Theodericum, qui eum benigne suscipiens et consolans, dedit ei prioratum unum prope civitatem Remensem (121), ubi per tres annos et dimidium moratus est ingens exul, cunctis qui eum noverant valde gratus, Deoque devotus. Percusso igitur pastore, susceptus est infelix ille mercenarius cum infaustis canticis, monachis illud responsorium canentibus: *Deus domini mei Abraham, dirige viam meam, etc.* O iufustum diem illum quem tantæ tenebræ sunt secutæ! Sequenti etiam die exceptus est Lupo ille Hasbaniensis, qui de ecclesia sancti Trudonis fecerat speluncam latronum. O vere tempora infelicia! Nam cum Wolbodone veniens statim se ostendit armata egestas, ita eum debitis exagitantibus, ut feram rapidam fames valida exasperat. Et quidem primo in pauperem ecclesie familiam durus exactor incubuit, nunc prece, nunc dura lege placiti prædam faciens ex eorum substantiis; deinde fundos ecclesie, decimas quoque paulatim oppignerat, partim vendens in perpetuum alienat, nonnulla sub conditione annui census emancipat, alia in beneficium alienis heredibus donat. Quod videntes monachi cœperunt se invicem rixando detestari, abbatem Beringerum hæc omnia prædixisse referentes; ejusque beneficia recolentes, eorum ingratitude arguebant. Principes etiam hujus patriæ simul cum Godefrido duce consilium inferunt, et Oberti animum vix obtinebant, ut domnum Beringerum remandaret, et domum istam de manu tanti prædonis eriperet. At episcopus demandato Wolbodone coram facta ejus arguebat; sed ille improvisus, vix usque in

A crastinum induciis impetratis, locutus est cum senioribus monachis qui partem ejus foverant, et conficta qua potuit purgatione, et dictorum seniorum armatus defensione, revertitur ut qui nocebat noceret ad hæc. Ipsi enim trepidabant timore ubi non erat timor, scilicet ne si domnus Berengerus abbas reverteretur, in ipsos, quia quodammodo causa commotionis fuerant, tantum malum retorqueret. Quapropter potentibus exasperatis, crevit circa locum despectio, et facti sunt despicabiles monachi in oculis omnium timentium Dominum.

48. Domnus vero Berengerus et qui cum eo erant, prædicabantur et laudabantur ab omnibus, et veniebant ad eum omnes qui illi detraxerant, in tantum quod etiam Girardus (122) Trajectensis episcopus ejus gratiam requirens, eum **396** dignis muneribus honoravit, suam operam ad sublevationem hujus ecclesie repromisit, sicut et postmodum fecit. Sed cum omnibus esset gratus, soli Oberto factus est odiosus, quia illi imputabat quod nomen suum famosum ubique opprobriis coopertum esset. Interea Deo volente vexatio dedit intellectum auditui, et licet diversa intentione, uno tamen igne discordie cœperunt omnes monachi simul contra Wolbodonem ardere. Crepitum incendii tota civitas audivit, et ipse episcopus ad extinguendum festinus occurrit. Quod semel et iterum atque tertio frustra temptatum est. Nam monachi cœperunt Wolbodonem tamquam simoniacum detestari, improperantes ei quod quondam abjudicatus, nunc per pecuniam introductus in bonis Ecclesie tyrannizaret. Tunc episcopus qui stulte se ipsum prodiderat, partem se pecunie illius habuisse, totus contra monachos insurgit. Quod videntes monachi, communibus supplicationibus in communi statutis, prosternebantur singulis noctibus in crypta ante altare beatæ Mariæ Virginis, et ad tumulum sancti episcopi Wolbodonis; quod acceptum fuisse supernis revelationibus indicatum est. Nam vidit quisquam navim cum monachis in mari turbatam, a beata Maria ad litus perductam fuisse, sanctumque episcopum Wolbodonem ad altare sancti Laurentii sacrificium laudis obtulisse, et baculum pastorem Wolbodonis in manu ejus fractum per innumeras partes dissiluisse.

49. Obertus episcopus monachis aversus, eo quod de simonia fecissent mentionem, in feria quarta dominicæ passionis (*an. 1095. Mart. 24*), cum nullo imperio, nullis clamoribus flecti possent ad subjectionem Wolbodonis, quia se a communione ejus abscindentes, et se invicem cohortantes, perseverantiam sibi mutuo firmatis animis devoverant, nec ipsis manibus temperavit, et quosdam de prioribus violenter laicis tradidit abducendos; quos cum his furiis vincere non posset, tradidit eos Stephano abbati Sancti Jacobi, ut apud illum exilio detine-

NOTÆ.

(121) Eberneicurtem.

(122) Conradus tunc episcopus Trajectensis erat.

rentur. At illi qui relictis fuerant, dispersi sunt in A capite omnium platearum. Tandem navim ingressi, quidam ex ipsis ad episcopum Trajectensem pervenerunt; et paulo post jussit episcopus omnes de finibus suis exire, quia inobedientes sibi essent. Qui navim conscendentes, longo navigio ad abbatem Beringerum pervenerunt; quos ille in pacis osculo benigne suscepit, et consolatus est; et sic ecclesia ista per trium mensium spatium, dispersis filiis, desolata permansit (123).

50. Tandem suscitavit Dominus spiritum Godefridi ducis [de Bulhon] et principum hujus patriæ, ut Oberto episcopo quamdam vim rationabiliter inferrent. Nam cum obsessurus castrum Clarummontem eorum auxilium flagitasset, responderunt sibi non esse tutum suas vel suorum animas pro eo B mittere in periculum, timendumque esse ne pro eo morientes damnarentur, quia ipsis consentientibus destructis ecclesiis servos Dei suis effugasset sedibus. Tunc ille Wolbodonem ad se vocatum repente dejecit, detinens eum apud se, et sperans quod abbatem Beringerum callide repellere posset, quem cum fratribus suis revocavit. Revocatus autem Berengerus omnes fratres suos præmisit, et tam vigilantanter et industrie eos dispersos conservavit, ut non perderet ex eis quemquam. Omnes igitur fratres qui

cum eo vel post eum ex hoc loco recesserant, una die simul iterum redierunt, quæ erat vigilia beati Laurentii patroni nostri gloriosi (Aug. 9). Unde divinum officium diu intermissum, a primis vesperis solemnitatis ipsius martyris inchoantes resumpserunt. Dominus autem abbas Beringerus post fratres veniens, se episcopo coram clero et populo præsentavit; qui jussus reverti in locum suum, non acquievit, donec cunctas donationes Wolbodonis exigeret irritas fieri. Quod statim factum ad magnum commodum huic ecclesiæ provenit. Nam quæ gratis data fuerant, quamvis non sine multorum odio, gratis recepit. Quæ vero pretio distracta fuerant, pecuniis undecumque quæsitis magno labore redemit, et se ipsum suavissimo Christi jugo subiciens, filios suos secum inter angustæ illius viæ, quæ ducit ad vitam, semitas tam exemplis quam documentis coarctabat. Nullus alicui evagandi locus et a sanctæ religionis tramite exorbitandi sub eo erat. Quapropter Dominus multorum se timentium corda tetigit, ut in redimendis prædiis quæ per Wolbodonem pretio distracta vel vendita fuerant, manus illi liberaliter porrigerent adjutrices. Unde in brevi temporis spatio quicquid per Wolbodonem perperam gestum fuerat, Deo juvante solerti pastoris diligentia restauravit.

NOTÆ.

(123) Usque ad d. 9 Augusti, cum Berengerus tres annos et dimidium exsul fuisset. Hæc bene inter se conveniunt, et an. 1096 Berengerus redux scriptum edidit de conditis in altari reliquiis S. Laurentii, quod Adrianus hic annexuit. Itaque epistola Urbani II ad Berengerum exulem in Mart. Coll. I, 553, e

concilio Placentino potius quam Claromontano data est. De obsidione Clarimontis, ad Mosam siti, cf. Chron. S. Huberti c. 78. et Ægid. c. 19: *Item Clarimontis castellum beato Lamberto multo pretio acquisivit.*

EPISTOLA MENGOZ CANONICI AD RUPERTUM.

Remittit ipsi libros suos, quos laudibus effert.
(MARTENE. Anecd. I, 290.)

Domino et amico ROBERTO, venerabili abbati Tugiensi, MENGOZ, canonicus Sancti Martini, salutem in Domino.

Libros vestros, sicut mandastis, per præsentem nuntium remisi; quibus perlectis, et aliquoties retractatis, gratias retuli Patri luminum, a quo omne datum optimum, et omne donum perfectum, cujus Spiritu cor illuminatum, talia in Scripturis sacris meditari, et vivacis styli lepores depingere potuit ad instructionem tam posteritatis quam præsentium. Etsi enim ab aliis eadem tractata videantur, non tamen eo, aut tam convenienti modo, nec ita directe, quia, dum omnia ad finem assumpti laboris et propositi aptissime referuntur, eo ipso nova et miranda videntur, sicut in libro *De victoria Verbi Dei*, in quo ab initio sæculi usque ad consummationem, victoria

Verbi in singulis et in omnibus tam magnifice declaratur, ut, cum alibi sparsim eadem cognoverim, hic vero mihi videar velut ad novi certaminis spectaculum admissus, pro ipsa convenientissima direptione assumptæ materiæ stupidus spectator et attonitus mirator. Ego in libris vestris, quantos adhuc legi, nihil omnino reprehendere volo aut jure possum, in quibus tot bona invenio, ut in tam pulchro corpore leves maculæ non dedeant, sicut quidam detrectant quod dicitis angelos de aere factos, et illum primum angelum patrem superbiæ et mendacii diu adversus Deum mente intumuisse, et sequacibus suis apostaticis spiritibus idem persuasisse, donec tandem a Patre Deo per victoriam Verbi Dei de regno cœlorum ejiceretur, et de collegio sanctorum angelorum Spiritu Dei exsufflaretur,